

2022

Švietimo ir
įgūdžių
iššūkių
sprendimo
galimybių studija

Siekiant tinkamai pasiruošti naujos valstybės pažangos strategijos rengimui ateities įžvalgų (angl. *foresight*) metodu, šioje ataskaitoje pristatomas gilinamasis žvilgsnis į pagrindinius Lietuvos alternatyvius valstybės raidos scenarijus. Ataskaitoje aptariamos ateities tendencijos ir iššūkiai, kurie bus svarbūs švietimo, ugdymo ir įgūdžių sritims, pateikiama ankstesnių programų vertinimo apžvalga, užsienio šalių gerųjų praktikų pavyzdžiai ir esamos ekosistemos analizė. Taip pat pateikiamos rekomendacijos dėl ekosistemos transformacijos. Kartu su ateities įžvalgų metodu rengiant šią ataskaitą buvo taikyta numatomų rengti programų išankstinio vertinimo priega.

Tyrimą atliko:

dr. N. Putinaitė, R. Komskienė

Metodologiją rengė:

dr. E. Vaiginienė

Redagavo:

R. Kanišauskaitė

Dėkojame:

Visiems scenarijų ir tematinių ekspertinių diskusijų dalyviams ir moderatoriams, taip pat dalyvavusiems ekspertinėje apklausoje. Už komentarus ir įžvalgas taip pat dėkojame dr. R. Dukynaitei, R. Ališauskui, L. Sabulytei, I. Pusevaitei, G. Beleckienei, L. Kazlavickui, dr. V. Jankauskaitei.

Informacija tyrimo citavimui:

STRATA (2022). Švietimo ir įgūdžių iššūkių sprendimo galimybių studija. Vyriausybės strateginės analizės centras.



Parengta vykdant projektą „Įrodymais grįsto valdymo kompetencijų centro įkūrimas“
(Nr.10.1.1-ESFA-V-912-01-0025)

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti info@strata.gov.lt

Turinys

Santrumpos	5
Santrauka	6
Įvadas	8
1. Ateities iššūkių ir tendencijų analizė	10
1.1. Svarbiausios ateities tendencijos	10
1.2. Įtampos ugdant ateities įgūdžius ir kompetencijas	11
1.3. Silpnieji signalai	12
1.4. Neapibrėžtumai	13
2. Ankstesnių švietimo, ugdymo ir įgūdžių programų vertinimų rezultatų apžvalga	14
2.1. Kaip vertinami skaitmeninio amžiaus įgūdžiai?	14
2.2. Kaip vertinama Lietuvos švietimo sistema?	15
2.3. Kaip skiriasi vertinimai pagal gyvenamąją vietą ir skirtingą socialinę-ekonominę padėtį?	16
2.4. Kaip vertinamas profesinis mokymas?	17
2.5. Kaip vertinamas aukštasis mokslas?	18
2.6. Aukštojo mokslo tarptautiškumas	18
2.7. Aukštojo mokslo finansavimas	19
2.8. Mokymasis visą gyvenimą (MVG)	19
3. Alternatyvūs vystymosi scenarijai	21
3.1. „Puikusias naujasis pasaulis“	22
3.2. „Šiaurinė žvaigždė“	23
3.3. „Kapanojimasis“	23
3.4. „Amžinas įšalas“	24
4. Kitose šalyse vykdomų pokyčių gerųjų praktikų pavyzdžiai	25
4.1. Mokytojas ir mokykla: Estijos atvejis	25
4.2. Atsakomybės ir sąveikos švietimo ekosistemoje: Švedijos atvejis	25
4.3. Mokymasis visą gyvenimą (MVG): Šiaurės šalys	25
4.4. Skaitmeniniai gebėjimai: Suomijos atvejis	27
4.5. Socialiniai robotai (angl. <i>social robots</i>): taikymo pavyzdžiai	28
4.6. Blokų grandinės (angl. <i>blockchain</i>) švietime: nauja kreditų ekosistema	28
5. Švietimo, ugdymo ir įgūdžių ekosistemos aprašymas	29
5.1. Ekosistemos teisinis pagrindas	29
5.2. Ekosistemos veikėjai	29
5.2.1. Pagrindiniai sprendėjai	30
5.2.2. Savivaldybės	30

5.2.3. Švietimo tiekėjai	30
5.2.5. Stebėsenos ir analizės institucijos	31
5.3. Skaitmeninė infrastruktūra	31
5.4. Pokyčio sąlygos ir menkas strategijų poveikis ekosistemos pokyčiui	32
5.5. Ekosistemos dinamika: silpnas partnerių įgalinimas	33
5.6. Ekosistemos veikėjų bendradarbiavimo pobūdis	34
6.SSGG analizė ir poreikių nustatymas	36
6.1. Silpnybės	36
6.2. Stiprybės	37
6.3. Galimybės	37
6.4. Grėsmės	37
6.5. Poreikiai žvelgiant į norimą ateitį	38
7.Pasiūlymai dėl ekosistemos transformacijos	40
7.1. Norima ryškių pokyčių ugdant vaikus	40
7.2. Norima, kad MVG taptų kasdienybės dalimi	41
7.3. Norima, kad Lietuvos universitetai būtų konkurencingi pasauliniu mastu ir atviri	42
7.4. Elgsenos keitimas siekiant norimo pokyčio	42
8.Išvados ir rekomendacijos	44
Literatūros šaltinių sąrašas	48
Priedai	52

Santrumpos

AEPK – Lietuvos Respublikos akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius

AIKOS – Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema

BVP -Bendrasis vidaus produktas

EBPO - Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (angl. *OECD; Organisation for Economic Co-operation and Development*)

EIM – Ekonomikos ir inovacijų ministerija

ES – Europos Sąjunga

EK - Europos Komisija (angl. *European Commission*)

LAMA BPO – Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti

LMT – Lietuvos mokslo taryba

LRK – Lietuvos Respublikos Konstitucija

LRS – Lietuvos Respublikos Seimas

LRV – Lietuvos Respublikos Vyriausybė

MSJ – Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas

MVG – mokymasis visą gyvenimą

NPP – Nacionalinė pažangos programa

NSŠJ – Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas

NŠA – Nacionalinė švietimo agentūra

PISA – EBPO vykdomas tarptautinis mokinių žinių ir gebėjimų tyrimas (angl. *Programme for International Student Assessment*)

PMJ – Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas

SADM – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

STEM – gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos ir matematikos mokymas (angl. *science, technology, engineering, mathematics*)

SKVC - Studijų kokybės vertinimo centras

STRATA – Vyriausybės strateginės analizės centras

ŠJ – Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas

ŠMSM – Švietimo, mokslo ir sporto ministerija

VK – Valstybės kontrolė

VSF – Valstybinis studijų fondas

Santrauka

Šia ataskaita siekta įvertinti, kokių pokyčių reikia švietimo, ugdymo ir įgūdžių srityse, norint pasiekti norimą valstybės būklę 2050 metais, ir pateikti pokyčių rekomendacijas, atsižvelgiant į ateities tendencijas, dabartinę švietimo būklę ir pageidaujamą Lietuvos ateities scenarijų.

Pradžioje išanalizuota, kokius iššūkius kelia ir kokias galimybes atveria švietimui, ugdymui ir įgūdžiams ryškiausios pasaulio megatendencijos. Pati svarbiausia – technologinių pokyčių ir hipersusetumo tendencija, tiesiogiai susijusi su švietimo ir mokymosi įvairėjimo bei įvairėjančios nelygybės tendencijomis. Technologiniai pokyčiai kurs galimybes rasti naujiems mokymosi būdams ir metodams, bet drauge kels riziką, kad kokybiškas mokymas(is) taps neprieinamas žemesniu technologiniu raštingumu pasižyminčioms visuomenės grupėms. Švietimo įvairėjimas mes iššūkį ir politinės, ir kultūrinės bendruomenės integralumui.

Ataskaitoje aptarta, kaip Lietuvos ir užsienio ekspertai vertina esamus Lietuvos pasiekimus, kokios sėkmės ir nesėkmės siejamos su vaikų mokymusi, profesiniu mokymu, mokymusi visą gyvenimą ir aukštojo mokslo studijomis, kokius įgūdžius formuoja dabartinė sistema ir ar ji pasirengusi ateities iššūkiams. Greta didelio švietimo prieinamumo išskiriamas menkas švietimo finansavimas, silpni visuomenės skaitmeniniai įgūdžiai, gana prastai vertinami Lietuvos mokinių pasiekimai, nepopuliarus profesinis mokymas ir tarptautiškumo stokojančias aukštasis mokslas.

Remiantis keturiais „Lietuva 2050“ valstybės ateities scenarijais aptarti jų švietimo pavidalai, atsižvelgiant į esamą švietimo situaciją. Valstybės ateities scenarijai suformuoti pagal demokratijos–autokratijos ir švietimo proveržio–švietimo stagnacijos ašis. Bendrai manoma, kad nuo galimybės įgyvendinti proveržį švietime priklauso ir visos valstybės ateitis. Vienas scenarijus atitinka išlaikytą dabartinės būklės *status quo*, kitas būklės pablogėjimą, likę du numato esminį proveržį. Viename iš pastarųjų švietimo proveržis siejamas su žmogaus gebėjimų ir įgūdžių pajungimu valstybės ekonominiams ir politiniams tikslams, kitame – su kiekvieno žmogaus galimybių ir įgūdžių išskleidimu, siekiant, kad jis būtų pasirengęs ateičiai, gebėtų pasirūpinti savimi ir kitais. Pastarojo, pageidaujamo scenarijaus, pagrindiniai bruožai yra visų lygių mokymosi personalizavimas ir švietimo sistemos vidinis integralumas.

Ašinės kryptys švietimo ateities scenarijuose – ar pavyks pasiekti kokybišką švietimą, nuolat prisitaikantį prie kintančio pasaulio, produktyviai pasitelkiantį naujoves ir žvelgiantį į ateitį, ir ar jis bus visiems prieinamas, nepriklausomai nuo socialinės padėties. Ar švietimas sugebės taip persiorientuoti, kad gebėtų ugdyti žmogų, turintį mūsų ateities valstybės išlikimui ir klestėjimui būtinas savybes: smalsumą, drąsą, atsparumą, lyderystę, o drauge – empatiją ir gebėjimą veikti bendruomenėje.

Kokios sąlygos ir galimybės įgyvendinti proveržį švietime? Ataskaitoje analizuoti gerieji kitų šalių pavyzdžiai ir pasiekimai, orientuojantis į šalis lyderes ar didžiausią pažangą padariusias iniciatyvas. Daugiausia pavyzdžių aptarta iš Skandinavijos šalių ir Estijos. Išskirta mokytojų ir mokyklų autonomija Estijoje, Suomijos patirtis visą švietimo sistemą sutelkiant iššūkiams spręsti, Maltos pasiekimai pasitelkiant blokų grandinės (angl. *blockchain*) technologijas. Šie pavyzdžiai gali tapti įkvėpimu ir mums, siekiant švietimo proveržio.

Keltas klausimas, kokios gali egzistuoti paskatos ir trukdžiai siekiant norimo ateities scenarijaus, aptarta esama Lietuvos švietimo ekosistema: teisinis pagrindas, veikėjai, sprendimų priėmimo pobūdis ir skaitmeninė infrastruktūra. Įvertinta, kad švietimo ekosistemos pokyčio galimybes riboja vertikalūs sprendimų priėmimas ir centralizuotas sprendimų įgyvendinimas. Socialiniai partneriai ir ekosistemos veikėjai turi mažai autonomijos ir įgalinimo, trūksta veiksmingų bendradarbiavimo modelių. Šiuo metu pokytis priklauso nuo to, ar jis atsiduria konkrečioje Vyriausybės darbotvarkėje, ar Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (toliau – ŠMSM) vadovybė pajėgi imtis stiprios lyderystės bei geba pokytį gerai administruoti. Nors Švietimo įstatymas yra visos švietimo sistemos jungiamasis teisinis pagrindas, tačiau ji yra padalinta į atskiras posistemas: vaikų mokymas ir ugdymas, profesinis mokymas, suaugusiųjų švietimas, aukštasis mokslas turi atskirus įstatymus. Kiekviena posistemė yra valdoma atskirai (vertikaliai), nėra iki galo aiškios atsakomybės už pasiektus rezultatus. Dėl šių švietimo ekosistemos bruožų neišnaudojamos visos jos sinergijos galimybės ir negalima pasiekti geriausių rezultatų.

Lietuvos švietimo sistemos silpnųjų, stiprybių, galimybių ir grėsmių aptarimas siejamas su ateities poreikiais žvelgiant į norimą ateitį. Siekiant, kad išsipildytų sėkmės scenarijus, valstybėje turi būti įgyvendinta ambicinga švietimo ir mokslo plėtros reforma, švietimui ir mokslui skiriami dideli finansiniai ištekliai. Švietimo ekspertai pabrėžė, kad reikalingas visuomenės ir politikų požiūrio į švietimą pokytis. Esama ryškių poreikių, siejamų su mokytojų kvalifikacija ir vaidmeniu, mokymo metodais, mokymosi ir ugdymo tikslais, mokymusi visą gyvenimą ir aukštųjų mokyklų veiklos pokyčiais.

Remiantis anksčiau įvardyta analize pateikti švietimo ekosistemos transformacijos siūlymai. Instituciškai ir struktūriškai turėtų būti panaikintos šiuo metu egzistuojančios perskyros tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo, pirminio profesinio mokymo ir vidurinio ugdymo, rengiami mokytojai turi gauti daug daugiau šiuolaikinių psichologijos ir didaktikos žinių. Siūloma mokymąsi mokykloje perstruktūruoti, jį remiant problemų sprendimu. Skatinant mokymąsi visą gyvenimą, siūloma, kad kiekvienam suaugusiam žmogui per metus valstybė skirtų tam tikrą skaičių nemokamo mokymosi kreditų ir kad būtų įgyvendinta atviros profesinės ar aukštosios mokyklos koncepcija, orientuota į kreditų kaupimą ir personalizuotą mokymąsi. Norint pokyčių universitetuose, siūloma tinklo pertvarkymą derinti su svariai didinamu biudžetiniu finansavimu, skirtu studijų pertvarkymui ir tarptautiškumo priemonėms.

Kad įvyktų šie pokyčiai, siūloma pradžioje inicijuoti programas, kurios sudarytų sąlygas išbandyti inovatyvius siūlymus ir eksperimentuoti ieškant geriausių sprendimų. Vėliau pasiteisinę sprendimai būtų diegiami nacionaliniu lygiu. Kad švietimo sistema ateityje veiktų efektyviai, siūloma ją labiau decentralizuoti ir diegti horizontalios jos veikėjų sąveikos modelius. Pokyčio siūlymai pateikti ir kaip detalios rekomendacijos švietimo politikos formuotojams ir įgyvendintojams.

Ataskaita remiasi požiūriu, kad svarbu pripažinti abipusę sąveiką tarp švietimo ir valstybės: valstybė kreipia švietimą ir švietimas kuria valstybę. Valstybės strategijos rengimas atskleidė, kad švietimui keliami išskirtinai dideli lūkesčiai. Švietimo ekspertai diskusijose ne kartą nurodė, kad dabartinė švietimo būklė vertintina kaip labai gera pagal švietimui skiriamus išteklius ir ekosistemos pobūdį. Vadinasi, reikšmingas švietimo proveržis yra neįmanomas nepakeitus ryšių pačioje ekosistemoje ir jos veikimo pobūdžio.

Įvadas

Greit kintantis ir sunkiai apibrėžiamas šiuolaikinis pasaulis, spartėjantys technologiniai pokyčiai kelia didelius iššūkius švietimui, ugdymui ir įgūdžiams. Istoriskai, geras išsilavinimas, įgyjamas švietimo ir ugdymo įstaigose, suteikdavo žmogui vertingų žinių ir įgūdžių, leidžiančių jam save realizuoti darbe, gauti aukštesnes pajamas ir rasti vietą visuomenėje. Kartu švietimas buvo ir tebėra svarbus modernią visuomenę formuojantis, jos gerovę užtikrinantis ir bendrą kultūrinį pamatą jai suteikiantis veiksnys. Visgi, pastaraisiais metais, sparčiai į mūsų gyvenimą integruojamos skaitmeninės technologijos, kintantys jaunosios kartos įpročiai ir poreikiai keičia įprastus švietimo modelius, atveria kelius įvairesnėms jo formoms. Ateities kontekstas nebėra toks stabilus ir prognozuojamas, kaip anksčiau: ekspertai kalba apie vis didesnį fizinės ir virtualios realybių susiliejimą ateityje, automatizaciją, kintančią ateities darbo rinką, jau nekalbant apie tokius globalius veiksnius, kaip klimato kaitą ir aplinkos būklės blogėjimą, augantį demografinį disbalansą, augiančius migracijos srautus ir t.t. Klausimas, kokių žinių, įgūdžių ir savybių reikės žmogui ateityje, kad jis galėtų išlikti ir klestėti tokia pasaulyje tampa ypač svarbus. Kokie uždaviniai kyla švietimui, žvelgiant į šią neapibrėžtos ateities perspektyvą?

Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ rengimo metu vyko daugybė diskusijų, nemažai jų – apie švietimą ir jo reikšmę mūsų ateičiai. Tai, kad švietimas yra viena iš tų valstybės gyvavimo sričių, kurioje labiausiai reikia pažangos, pasisakė nemaža dalis ekspertų jau 2021 metų pabaigoje Vyriausybės strateginės analizės centro atliktoje apklausoje. 2022 m. kovo mėnesį surengtose valstybės ateities scenarijų konstravimo dirbtuvėse būtent švietimo Lietuvoje ateitis – neįrįžtamas proveržis arba stagnacija – tapo viena iš dviejų kertinių ašių, kuriomis remiantis buvo sukonstruoti hipotetiniai valstybės ateities scenarijai. Dirbtuvėse ekspertai vienokią ar kitokią galimą šios srities raidą interpretavo labai plačiai, susiedami jos įtaką beveik su visomis kitomis valstybės ir visuomenės gyvavimo sritimis, daugiausiai dėmesio skirdami numanomam dideliame ateities švietimo poveikiui valstybės valdysenai, socialinei atskirčiai, tarptautiniam šalies konkurencingumui, pagaliau požiūriui į Lietuvą kaip norimą vietą gyventi ir dirbti. Švietimo būklė ateityje stipriai veiks tai, i, kokia visuomenė ir valstybė būsime ateityje – demokratiška, gebanti realizuoti savo potencialą ir užsitikrinti gerovę („šiaurinė žvaigždė“), ar taip ir įstrigusi nesibaigiančiose reformose („kapanojimesi“), kelianti žmonių nusivylimą ir vis labiau atsiliekanči nuo kitų valstybių.

Šis tyrimas atliktas kaip gilinamasis žvilgsnis į švietimo, ugdymo ir įgūdžių tematiką „Lietuva 2050“ valstybės ateities scenarijų kontekste. Jis apibendrina visą šioje temoje atliktą darbą – vykusias ekspertines diskusijas, esamos situacijos analizę, ekosistemos stiprybių, silpnybių (jos pasirengimo ateičiai), taip pat vertina atsiveriančias galimybes ir kylančias grėsmes.

Tyrimo tikslas – įvertinti švietimo, ugdymo ir įgūdžių reikšmę valstybės ateities darbotvarkėje, reikalingus pokyčius ir numatomų veiksmų poveikį jų įgyvendinimo priemones iki 2050 m.. Dokumentas bus naudojamas ilgalaikių tikslų programai – Valstybės pažangos strategijai iki 2050 m. – sukurti.

Tyrimas buvo rengiamas laikantis ugdomosios (angl. *formative*) metodologinės nuostatos, kuria siekiama šviesti visuomenę, didinti ateities įžvalgų (angl. *foresight*) kaip strateginio planavimo metodikos žinomumą Lietuvoje, skleisti informaciją apie numatomus švietimo, ugdymo ir įgūdžių vystymosi scenarijus, laikantis išankstinio programų vertinimo metodologinių nuostatų įvertinti numatomas įgyvendinti priemones ir jų galimą poveikį.

Pateikta medžiaga grindžiama ankstesnių tyrimų ir duomenų analize, struktūruota (ekspertų) apklausa ir ekspertiniu vertinimu.

Dokumente aptariami švietimas, ugdymas ir įgūdžiai, apimantys ankstyvąjį ugdymą, vidurinį išsilavinimą, profesinį mokymą, aukštąjį mokslą ir mokymąsi visą gyvenimą.

Temoje integruoti horizontalieji (angl. *cross-cutting*) principai, pvz.: kokybiško ugdymo prieinamumas, technologijų ir inovacijų plėtra ir taikymas, finansavimas.

Rengiant dokumentą dalyvavo (žr. 1 priedas):

- už švietimo, ugdymo ir įgūdžių viešosios politikos formavimą atsakingų institucijų atstovai;
- švietimo, ugdymo ir įgūdžių politiką įgyvendinančių agentūrų atstovai;
- verslo atstovai;
- nepriklausomi ekspertai.

Ataskaitą sudaro septyni skyriai ir išvados bei rekomendacijos sprendimų priėmėjams. Pirmajame skyriuje pateikiama ateities iššūkių ir tendencijų analizė. Ekspertų vertinimu, technologijų pokyčiai ir hipersusietumas yra itin aktuali Lietuvai tendencija, Lietuva yra tarp šalių, kurios gyventojams labiausiai trūksta įgūdžių, reikalingų klestėti skaitmeniniame amžiuje.

Antrajame skyriuje pateikiama ankstesnių programų vertinimo apžvalga, kuri leidžia geriau suprasti dabartinę Lietuvos situaciją švietimo ir įgūdžių srityje. Joje pagrindinis dėmesys skiriamas bendram Lietuvos gyventojų įgūdžių vertinimui ir jo problematikai, bendram Lietuvos švietimo būklės vertinimui, taip pat aptarti išryškėjusius skirtumus, atsižvelgiant į teritorinius, socialinius-ekonominius veiksnius. Kaip ši situacija galėtų keistis ateityje, svarstoma trečiajame skyriuje, kuriame aptariami 4 alternatyvūs srities vystymosi scenarijai. Juos apibendrinant galima teigti, jog svarbu yra pripažinti abipusę sąveiką tarp švietimo ir valstybės: valstybė kreipia švietimą ir švietimas kuria valstybę.

Ketvirtajame skyriuje aptiriamos Švedijos, Suomijos, Estijos ir kitų šalių gerosios patirtys formuojant aukšto lygio švietimo sistemą, taikant įvairias naujoves.

Pentajame skyriuje pateikiamas esamos ekosistemos aprašymas, šeštojoje – jos stiprybių, silpnybių, grėsmių ir galimybių ateities atžvilgiu analizė, atsižvelgiant į norimą scenarijų. Galiausiai pateikiami siūlymai ekosistemos transformacijai, išvados ir rekomendacijos dėl būtinų veiksnių siekiant norimų tikslų.

Ataskaitos autoriai tikisi, kad ji bus naudinga sprendimų priėmėjams, rengiantis kurti naują valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2050“ strategiją, taip pat ir visiems, besidomintiems švietimo ir valstybės ateitimi žmonėms.

1. Ateities iššūkių švietimui, ugdymui ir įgūdžiams ir tendencijų analizė

Šiame skyriuje aptariami numatomi ateities iššūkiai ir tendencijos, kurių Lietuvos politiniai sprendimai negali pakeisti. Lietuvos švietimo ateitis nemažai priklauso nuo to, ar bus pasinaudota teigiamu šių tendencijų poveikiu ir ar bus pasiruošta neutralizuoti galimas neigiamas jų pasekmes.

Esminės mintys:

- Švietime iš šešių megatendencijų pačios svarbiausios yra technologinių pokyčių ir hipersusietumo, švietimo ir mokymosi įvairėjimo ir įvairėjančios nelygybės tendencijos (žr. 1 lentelė). Technologiniai pokyčiai suteiks švietimui daug galimybių, tačiau drauge, tinkamai į juos neatsakius, sukurs grėsmes bendruomenės tvarumui ir prisidės prie švietimo nelygybės.
- Švietimui keliami dideli lūkesčiai ugdyti ateičiai pasirengusį žmogų vers balansuoti tarp personalizuoto ugdymo ir bendro kultūrinio žinojimo, bendrųjų įgūdžių ir būtinų žinių, lyderystės ir bendruomeniškumo.
- Kai kurių autoritarinių režimų švietimo sėkmė technologijų amžiuje, sėkmingas technologijų naudojimas visuomenės kontrolei ar net mobilizavimui valstybės tikslams mes nuolatinį iššūkį demokratiniam švietimui ir tikėjimui demokratijos sėkme ateities pasaulyje.
- Neaiški pasaulio saugumo situacija, jei ji užsitęs, valstybės ir visuomenės pastangas nukreips saugumui stiprinti. Tai gali išstumti švietimo proveržį iš valstybės finansavimo ir politinio dėmesio pirmųjų prioritetų.

1.1. Svarbiausios ateities tendencijos

Ateities švietimą ir mokymąsi veiks visos šešios „Lietuva 2050“ pirminėje ateitį brėžiančių megatendencijų analizėje (STRATA, 2022) išskirtos megatendencijos (žr. 1 lentelė), nors jų keliami iššūkiai bus skirtingo masto.

1 lentelė. Megatendencijų aktualumas ateities švietimui

Tendencija	Aktualumo lygis	Aktualumo pobūdis
1. Spartėjantys technologiniai pokyčiai ir hipersusietumas	išskirtinai aktualu	Pasiekti lygų naujų mokymosi formų prieinamumą; personalizuotą mokymą derinti su bendro kultūros pagrindo perteikimu; nuolat atnaujinti mokymo metodus; atverti švietimo sistemą nuolatiniam atsinaujinimui.
2. Klimato kaitos ir aplinkos būklės blogėjimas	aktualu	Perteikti visuomenei klimato kaitos žinias, ugdyti norą prisidėti prie aplinkos gerinimo
3. Didėjantis demografinis disbalansas	aktualu	Išskirtinį dėmesį skirti mokymuisi visą gyvenimą (MVG), mokymosi būdus pritaikyti vyresniems žmonėms.

4. Švietimo ir mokymosi įvairėjimas	labai aktualu	Sukurti patogias platformas personalizuotam mokymuisi, lanksčius būdus pripažinti įgytas kvalifikacijas.
5. Įvairėjanti nelygybė	labai aktualu	Išlyginti mokymosi prieinamumo netolygumus (geografinius, technologinius), įskaitant vaikų ir suaugusiųjų mokymąsi.
6. Kintantys sveikatos iššūkiai	aktualu	Perteikti visuomenei žinias apie sveiką gyvenimo būdą, įskaitant psichinę sveikatą

Šaltinis: parengta N. Putinaitės pagal STRATA (2022a) Lietuva 2050. Pirminė megatendencijų analizė.

Didėjančio demografinio disbalanso megatendencija (3) didins mokymosi visą gyvenimą (toliau – MVG) svarbą, vyresnio amžiaus žmonėms pritaikytų mokymosi būdų poreikį. Klimato kaitos ir aplinkos būklės blogėjimo (2) ir kintančių sveikatos iššūkių (6) tendencijos numato reikšmingą vaidmenį švietimui, pateikiant visuomenei žinias apie galimybes prisidėti prie aplinkos būklės gerinimo, sveiko gyvenimo būdo, įskaitant ir psichinę sveikatą. Vis dėlto pati aktualiausia švietimo srityje yra spartėjančių technologinių pokyčių ir hipersusietumo (1) tendencija. Ši tendencija yra neatsiejama nuo švietimo ir mokymosi įvairėjimo (4) ir įvairėjančios nelygybės (5) tendencijų bei su jomis susijusių iššūkių. Spartėjantys technologiniai pokyčiai sukuria naujas galimybes mokytis įvairiais būdais, neapsiribojant formaliomis mokymosi formomis ar įprasta švietimo sistema. Tačiau jų poveikis žmogui ir visuomenei nėra vienareikšmis.

Technologiniai pokyčiai kelia daug iššūkių švietimui. Pirma, įvairios mokymosi formos nėra visiems lygiai prieinamos. Tai kelia grėsmę didėti socialinei atskirčiai. Realus iššūkis yra sudaryti lygiavertę prieigą prie kokybiško mokymosi įprastų ir alternatyvių mokymosi kanalų mažiau palankias sąlygas turinčioms socialinėms grupėms.

Antra, įvairėjant mokymosi galimybėms, mokymasis tampa įvairus ir labiau fragmentuotas, susijęs su individualiais besimokančiojo poreikiais. Mokymosi fragmentacija ir individualizacija keičia ir formaliojo švietimo uždavinius. Kyla klausimas, kaip atrodys bendras kultūrinis ir žinojimo pagrindas, kuriuo remiantis susiformuoja politinės bendruomenės tapatybė, randasi visuomenės santarvė ir bendrumo pojūtis.

Trečia, technologijų ir inovacijų plėtra meta iššūkį švietimo metodams ir būdams, tikslams ir uždaviniams. Švietimo turinys ir metodai turi nuolat atsinaujinti, kad neatsilikytų nuo technologijų. Kita vertus, drauge su technologijomis keičiasi ir visuomenės bei socialinės struktūros. Švietimui kyla iššūkis kelti tokius ugdymo tikslus, kurie padėtų kurti visuomenės ir asmenybės integralumą spartaus technologijų kismo sąlygomis.

Ketvirta, dėl technologinio pokyčio sunku nuspėti, kokių kompetencijų ir įgūdžių reikės ateityje. Tai kelia iššūkį švietimo sistemai persitvarkyti taip, kad ji taptų atvira sistema nuolatiniam įgūdžių atnaujinimui ir persikvalifikavimui.

1.2. Įtampos ugdant ateities įgūdžius ir kompetencijas

Megatendencijos sukuria įtampas, susijusias su įgūdžiais ir kompetencijomis (žr. 2 lentelė), į kurias turės būti nukreipti ateities švietimo tikslai ir uždaviniai.

2 lentelė. Megatendencijų ir švietimui keliamų aukštų lūkesčių sukuriamos ateities įgūdžių įtampos

	Institucija	Įtampos iššūkis
Personalizuotas mokymas(is) ir bendruomenės tapatybė	Bendrasis ugdymas	Kaip plėtojant personalizuotą mokymąsi, atliepiantį individualius poreikius, suformuoti

		ir bendrą kultūrinį pagrindą ateities Lietuvos politinei bendruomenei ir visuomenei
Kompetencijos ateičiai ir bazinės žinios	Bendrasis, profesinis ugdymas	Kaip rasti pusiausvyrą tarp bendrųjų kompetencijų formavimo (mokymosi mokytis, skaitmeninių įgūdžių) ir būtino bazinio tam tikrų dalykų apie pasaulį žinojimo.
Lyderystės ir bendruomeniškumo savybės	Ikimokyklinis, bendrasis ugdymas	Kaip ugdyme atrasti pusiausvyrą tarp asmeninės lyderystės savybių ir gebėjimo veikti bendruomenėje.

Šaltinis: parengta N. Putinaitės pagal STRATA (2022a). *Lietuva 2050. Pirminė megatendencijų analizė* ir STRATA (2022b).

Lietuva 2050: valstybės ateities scenarijai.

Įtampa tarp mokymosi personalizavimo ir bendro kultūrinio žinojimo kanono. Mokyklai keliami labai plačiai formuluojami ir galbūt prieštaringi lūkesčiai. Keliamas uždavinys orientuotis į ateities darbo rinkai reikalingus įgūdžius ir kompetencijas, personalizuoti mokymosi būdus, atsižvelgiant į kiekvieno besimokančiojo individualius poreikius ir gebėjimus. Tačiau mokyklai taip pat keliamas lūkestis suteikti kultūrinį pagrindą vientisai bendruomenei, užtikrinti visuomenės kultūrinės tradicijos perėmimą, tapti demokratinių įgūdžių vieta. Iššūkis, kylantis švietimo sistemai, – rasti balansą tarp šių gana skirtingų lūkesčių ar net švietimo misijų.

Įtampa tarp įgūdžių ir gebėjimų bei bazinio žinojimo. Mokyklai keliamas uždavinys tapti ateities žinojimo ir veikimo pagrindu. Kita vertus, pripažįstama, kad labai neaišku, kokių įgūdžių ateityje reikės. Dėl šio ateities neaiškumo linkstama kalbėti apie ugdytinas savybes, motyvavimą mokytis, skaitmeninius įgūdžius, bet ne žinias ir žinojimą, kurį būtina suteikti. Svarstoma apie mokymosi būdus, naujus metodus ir priemones, o ne turinį. Šie svarstymai į antrą planą nustumia kalbėjimą apie būtinas bazines žinias ir žinojimą. Bendras ateities neaiškumas kuria iššūkį švietime naujai apibrėžti, kas yra bazinės žinios ir žinojimas, kurių reikia išmokyti besimokančiuosius, ir kurie taptų ateities kūrimo pagrindu.

Įtampa tarp ugdytinų lyderystės ir bendruomeniškumo savybių. Švietimui formuojami gana skirtingi asmens savybių ugdymo tikslai. Į žmones žiūrima kaip į „žmogiškąjį kapitalą“ ateities ekonomikai ir gerai veikiančiai valstybei kurti. Toks žmogus ne tik turi turėti motyvacijos visą laiką mokytis, tobulėti ir gilinti profesines žinias, bet ir pasižymėti lyderio savybėmis, gebėjimu imtis iniciatyvos ir įveikti kliūtis, generuoti naujas idėjas, būti proaktyvus, nebijoti klysti, imtis asmeninės atsakomybės. Be to, pabrėžiamos tokios būtinos ateities visuomenės žmogui svarbios savybės kaip orientacija į visapusišką asmenybės tobulėjimą, emocinį atsparumą, gebėjimas rasti atsakymus į prasmės klausimus, empatija, socialinė atjauta, pilietiškumas, kūrybiškumas, bendruomeniškumas. Būtent šių labiau į bendruomeniškumą orientuotų savybių reikia siekiant suvokti jau šiandien ateičiai metamus iššūkius (klimato kaitos, demokratijos krizių, socialinės atskirties). Šie gana skirtingi asmens savybių kompleksai programuoja du skirtingus ateities veikimo būdus: autoritarinę lyderystę be empatijos ar „biurokratinę“ lyderystę, neskatinančią imtis pokyčių. Ateities tendencijos meta iššūkį švietimui naujai apibrėžti ugdytinas savybes, kuriose derėtų asmeninė lyderystė ir empatija bei bendruomeniškumas, gebėjimas bendrai priimti sprendimus ir komandiškai veikti, skatinti komandinės lyderystės savybes („demokratinė lyderystė“).

1.3. Silpnieji signalai

Apie iššūkius švietimui signalizuoja autoritarinių režimų sėkmė švietime formuojant tam tikrus gebėjimus ir įgūdžius (Malaizijos, Singapūro pateikiami švietimo sėkmės atvejai). Tai reiškia, kad gali mažėti pasitikėjimas demokratinių valstybių švietimo sistemomis, tai yra kūrybišku, visapusiškos asmenybės ugdymu, laisve rinktis mokymosi kelią, neautoritariniu mokytojo vaidmeniu. Apie iššūkius demokratijai apskritai signalizuoja kai kurių autoritarinių režimų ekonominė sėkmė. Švietimo sistema gali pasukti link autoritarinio pobūdžio ekonomizuoto modelio, visą dėmesį sutelkiant į tam tikrų siaurai suprantamų vien ekonominį konkurencingumą didinančių įgūdžių formavimą.

Naujoms technologijoms sudarant galimybes rinktis individualų mokymosi būdą, randasi labiau prie naujos tikrovės prisitaikę žmonės, didėja susvetimėjimas visuomenėje. Tai sukuria prielaidas ieškoti paprastų ideologizuotų (tam tikras dalines vertybes pabrėžiančių) būdų politinei bendruomenei vienyti ir įveikti socialinį bei technologinį susvetimėjimą. Apie šiuos iššūkius demokratijai signalizuoja ir atgimstančio izoliacionistinio nacionalizmo patrauklumas net ir kai kuriose demokratinėse šalyse. Tai gali kreipti švietimą demokratinėse valstybėse link ideologizuoto turinio, nuvertinančio tam tikras tautines ar socialines grupes.

Paminėtini ir kiti silpnieji signalai. Didinant mokinių su specialiais poreikiais įtraukimą į mokymąsi daug mažesnis dėmesys gali tekti vidutinių ir ypač aukštų gebėjimų mokinių tobulėjimui. Tarpdiscipliniškumas gali vesti į menkesnį konkrečių disciplinų išmanymą. Mokytojo vaidmens keitimasis jam suteikiant daugiau iniciatyvos ir atsakomybių dalį mokytojų gali vesti į profesinį perdegimą.

1.4. Neapibrėžtumai

Didžiausią neapibrėžtumą sukuria neaiški pasaulio ir Europos saugumo ir ekonominė situacija. Dėl jos politinis dėmesys ir išteklių bent dešimtmetį prioritetiškai gali būti skiriami kitoms reikmėms nei švietimo proveržiui pasiekti. Jei infliacija taps kelerių metų tendencija, švietimo finansavimo nuo BVP procentas gali ryškiai mažėti, mažinant švietimo sistemos galimybes atliepti įprastus lūkesčius.

Naudojantis ES fondais Lietuvoje buvo pradėta daug švietimo finansavimo iniciatyvų. Jiems mažėjant ir pasibaigus 2021–2027 m. programavimo laikotarpiu gali susidaryti dar didesnis tam tikrų veiklų finansavimo deficitas. Apie 2030–2035 m. švietimo sistemai, nesant atitinkamo papildomo biudžetinio finansavimo, gali grėsti regresas.

Pasireiškė įvairios iniciatyvos į mokyklas pritraukti daugiau jaunų kvalifikuotų mokytojų. Kol kas tai davė menkus rezultatus. Senstant dabartiniams mokytojams gali būti priimti sprendimai į mokyklas priimti vis menkiau kvalifikuotus mokytojus, o tai ryškiai neigiamai veiktų mokymosi kokybę.

2. Ankstesnių švietimo, ugdymo ir įgūdžių programų vertinimų rezultatų apžvalga

Šiame skyriuje apibendrinami ilgalaikius valstybės tikslus švietimo, ugdymo ir įgūdžių srityse įgyvendinančių programų vertinimo rezultatai, įžvalgos ir rekomendacijos. Kaip pagrindinius analizuotus strateginius dokumentus galima įvardinti šiuos: Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ (toliau – „Lietuva 2030“), 2014–2020 m. Nacionalinė pažangos programa (toliau – NPP), 2021–2030 m. Nacionalinis pažangos planas, XVIII Vyriausybės programa, Partijų susitarimas dėl Lietuvos švietimo politikos 2021–2030 metais. Vertinimo rezultatų apžvalgoje remtasi tiek formaliu programų vertinimu, tiek Lietuvos ekspertų ir tarptautinių organizacijų atliktomis tikslinėmis Lietuvos švietimo, ugdymo ir įgūdžių politikos vertinimo studijomis.

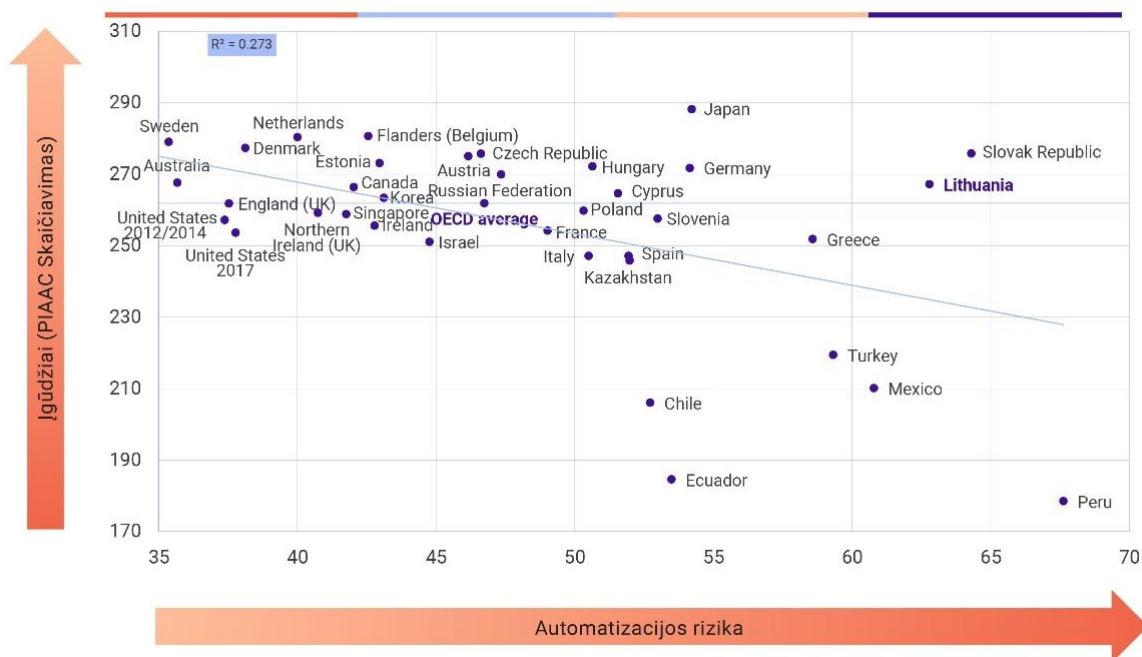
Švietimas yra kertinis Lietuvos valstybės prioritetas – šalies pažangos ir žmonių gerovės pamatas – tokiu suvokimu grindžiamas 2021 m. pasirašytas partijų Susitarimas dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030) bendradarbiaujant su Lietuvos savivaldybių asociacija ir Lietuvos švietimo taryba. Geri mokinių ugdymosi rezultatai nurodomi kaip nacionalinis prioritetas 2012 m. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“. 2021–2030 m. Nacionaliniame pažangos plane yra iškeltas strateginis tikslas: „Didinti švietimo įtrauktį ir veiksmingumą, siekiant atitikties asmens ir visuomenės poreikiams“. Paminėtina, kad 2017–2018 m. vykusios visuomeninės iniciatyvos „Idėja Lietuvai“ metu kaip viena iš trijų svarbių Lietuvai idėjų buvo išskirta „Mokytojas – prestižinė profesija iki 2025 m.“.

Vertinant strategijos „Lietuva 2030“ pasiekimus likus dešimt metų iki jos pabaigos (LRV kanceliarija, 2019) nurodomas pasiekimų nuosaikumas „sumanios visuomenės“, apimančios ir švietimą, prioritete. Per 10 strategijos įgyvendinimo metų tik 2 iš 10 rodiklių įvertinti kaip pasiekę „ženklų pažangą“ (LRV kanceliarija, 2019, p. 9), iš kurių vienas liečia švietimą – asmenų, baigusiu aukštąjį mokslą skaičius. Kitų rodiklių atžvilgiu vertinime pabrėžta būtinybė daugiau dėmesio skirti „vykdomų struktūrinių reformų sėkmingam įgyvendinimui švietimo ir inovacijų srityse“ (LRV kanceliarija, 2019, p. 10). Su švietimu susijusių nepasiektų rodiklių reikšmių pasiekimų tikimybė vertinama kaip vidutinė.

2.1. Kaip vertinami skaitmeninio amžiaus įgūdžiai?

Lietuva priskiriama prie valstybių, kurios piliečiams dėl ekonomikos pobūdžio labiausiai trūksta įgūdžių, reikalingų klestėti skaitmeniniame amžiuje (žr. 1 grafiką; Nedelkoska Quintini, 2018). Įgyvendinant Suaugusiųjų gebėjimų tarptautinio vertinimo programą (PIAAC) suaugusiųjų įgūdžių tyrimas parodė, kad su viena didžiausių darbo automatizavimo rizikų iš visų EBPO šalių susiduria būtent Lietuvos darbuotojai. Norint šią riziką paversti galimybe ir klestėti skaitmeniniame amžiuje, Lietuvoje reikalinga skatinti automatizavimui atsparesnių įgūdžių ir darbo vietų formavimą ir kurti intervencines priemones bei investicijas, kuriomis būtų sudarytos sąlygos gauti naudos iš skaitmenizacijos (OECD, 2021c, p. 8).

1 pav. Įgūdžių ir automatizacijos rizikos vertinimas



Šaltinis: Nedelkoska & Quintini (2018), „Automation, skills use and training“, *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, <http://dx.doi.org/10.1787/2e2f4eea-en>.

Lietuvoje būdų plėtoti medijų ir informacinį raštingumą (MIR), ugdyti visuomenės kritinį mąstymą, gebėjimus vertinti informaciją, žadinti pilietinį aktyvumą, skatinant piliečių dalyvavimą ir kūrybą (raišką), ieško tiek valstybinės įstaigos, tiek ir nevyriausybinių organizacijos (Kurk Lietuvai, 2020a). Švietimo, mokslo ir sporto ministerija į bendrojo ugdymo planus įtraukė medijų raštingumą, orientuotą į moksleivių kritinio mąstymo ugdymą. Bibliotekose veikia projektas „Prisijungusi Lietuva“, orientuotas į skaitmeninių įgūdžių ugdymą jų stokojantiems gyventojams įvairiose Lietuvos vietose. Nepaisant šių iniciatyvų, tarptautinio OSIS tyrimo duomenimis, medijų ir informacinio raštingumo vertinime išliekame žemiau ES vidurkio (18 vieta 2021 m). Vertinime patenkame į trečią grupę kartu su Latvija, Čekija, Vengrija, Kroatija ir Italija, o pirmaujančią grupę sudaro Estija, Suomija, Švedija, Danija, Nyderlandai ir Airija.

2.2. Kaip vertinama Lietuvos švietimo sistema?

Lietuvos švietimo sistema tarp EBPO šalių vertinama vidutiniškai; pažanga netolygi – pirmaujame pagal gyventojų išsilavinimo lygį, bet atsiliekame pagal mokinių pasiekimus.

Lietuva 2020 m., Eurostato duomenimis, prisivijo ES vidurkį pagal bendrą švietimo finansavimą nuo BVP. Lietuvos finansavimas, Eurostato duomenimis, 2020 m. siekė 5,2 proc., kuomet 2020 m. ES vidurkis buvo 5 proc. O Estijoje švietimo finansavimui dar 2018 m. buvo skiriama daugiau nei ES vidurkis – 5,6 proc. nuo BVP.

Pagal 2019 m. EBPO gerovės indekso vertinimo (*OECD Better Life Index*) švietimo sudedamąją Lietuva buvo įvertinta 7,3 balais iš 10 ir užėmė 18 vietą iš 40. Pirmąją vietą užėmė Suomija (8,9 balai), trečią – Estija (7,9 balai). Didžiausios įvardintos Lietuvos švietimo stiprybės – formaliojo mokymosi trukmė (9 vieta) ir gyventojų išsilavinimo lygis (4 vieta).

Lietuva tarp kitų šalių pozityviai išsiskiria maža švietimo sistemą anksčiau laiko paliekančių asmenų dalimi. ES tikslas – iki 2030 metų pasiekti ne daugiau 10 proc. 18–24 m. asmenų pasitraukimo iš švietimo ir ugdymo programų anksčiau laiko rodiklį. Lietuvoje 2021 m., Eurostato duomenimis, šis rodiklis siekė 5,3 proc.

Bendras Lietuvos mokinių pasiekimų vertinimas išlieka prastas. Mokinių ugdymo pažanga Lietuvoje matuojama pagal mokinių ugdymosi rezultatus ir jų kaitą, o pagrindinis to pasiekimo matavimo rodiklis – tarptautinis penkiolikmečių tyrimas (*Programme for International Student Assessment (PISA)*), administruojamas EBPO. „Lietuva 2030“ nurodytas siekis, kad 2020 m. trečią (iš 6-ių) PISA tyrimo skaitymo, gamtos mokslų ir matematinio raštingumo lygmenį pasiektų bent 50 proc. Lietuvos penkiolikmečių. Lyginant ataskaitos rengimo metu prieinamus naujausius vertinimo rezultatus, t. y. 2015 ir 2018 m., pastaraisiais metais Lietuvos mokinių skaitymo, matematinio ir gamtos mokslų raštingumo gebėjimai gerėjo, tačiau pokytis nebuvo statistiškai reikšmingas. Akivaizdžios ir stabilios pažangos nepastebėta ir nuo pirmojo vertinimo 2006 metais. Vertinant atskirus gebėjimus, gamtos mokslų pasiekimuose 2006–2015 m. užfiksuotas nuosmukis (–13 taškų) 2018 m. dar buvo išlikęs, tik skaitymo gebėjimų vertinime pastebėtas statistiškai reikšmingas augimas (+9 taškai).

Nacionaliniame pažangos plane nurodytas siekis 2025 m. pakilti į 16 vietą mokinių pasiekimų vidurkių PISA vertinime. Lietuvos pozicija tarp Europos ekonominės erdvės šalių pagal mokinių pasiekimų vidurkius 2018 m. buvo 20–26. Atsižvelgiant į aptartą istorinę rodiklių raidą, tikimybė, kad 2025 m. bus pasiektas tikslas pakilti į 16 vietą yra žema. Žinant, kad Lietuvoje stabilus ir reikšmingas mokinių pasiekimų gerėjimas nepastebimas ir vadovaujantis kitais tarptautiniais (TIMSS, *Trends in International Mathematics and Science Study*) bei nacionaliniais (PUPP, NMPP) tyrimais (Valstybės kontrolė, 2020), rūpestis dėl mokinių pasiekimų gerinimo išlieka aktualus.

Svarbu paminėti, kad nors Lietuvoje PISA rezultatai grindžiami švietimo tikslai, PISA vertinimo metodika sulaukia ir nemažai tarptautinės kritikos (Zhao, 2020). Vertinimas organizuojamas kaip ilgas dviejų valandų testas, kurį atlieka maža moksleivių imtis ir ne visi klausimai yra užduodami visiems testo dalyviams. Taip pat žinoma, kad kai kurios šalys, ypač Azijoje, savo ugdymo programas formuoja pagal PISA testo sudedamąsias dalis, o kitos testą laiko tik momentiniu poveikiu. Be to, geri PISA testo rezultatai nebūtinai reiškia ir pažangą ekonomikoje – tokios ekonomiškai stiprios šalys kaip Jungtinės Amerikos Valstijos ar Vokietija PISA vertinime yra tarp atsiliekančių. Kita kritika, kurios susilaukia PISA vertinimas, yra ta, kad juo yra skatinama orientacija į gebėjimą įsiminti informaciją ir gerai atlikti testą, išskiriant tik kelias disciplinas ir ignoruojant tokias ateityje reikalingas kompetencijas kaip kūrybiškumas ir bendradarbiavimas, į ką turėtų būti orientuotos pažangios ugdymo programos (Hilton et. al., 2016).

2.3. Kaip skiriasi mokinių pasiekimai pagal gyvenamąją vietą ir skirtingą socialinę-ekonominę padėtį?

Lietuvoje kaimo mokyklose mokosi maždaug šeštadalis visų Lietuvos mokinių, egzistuoja dideli mokymosi rezultatų skirtumai pagal vietovę (NŠA, 2020). Lyginant penkerių metų duomenis, kaimo mokyklose besimokančių abiturientų valstybinių brandos egzaminų rezultatai yra nuolat žemesni nei didmiesčių ar miestų mokyklų mokinių (NŠA, 2020). Nors 2019 m. šis atotrūkis kiek sumažėjo, tačiau ir toliau išlieka didelis: pagal apibendrintą valstybinių brandos egzaminų rodiklį nuo miestų mokyklų abiturientų atsilikta 38,5 taško, o nuo didmiesčių mokyklų mokinių – beveik 70 taškų. Kaimo mokyklų abiturientai vidutiniškai išlaiko mažiau valstybinių brandos egzaminų, tai reiškia, kad jų tolesnio mokymosi kelių pasirinkimo galimybės yra ribotesnės (NŠA, 2020).

Kaimo mokyklų ketvirtokų rezultatai per penkerių metų laikotarpį buvo vidutiniškai 10 proc. žemesni nei didmiesčio mokyklų ketvirtokų (NŠA, 2020). Pastebėtas nedidelis nuoseklus skirtumo mažėjimo polinkis: 2015 m. skirtumas buvo 11,6 proc., o 2019 m. – 7,6 proc. Apskritai pastebimas tolygus kaimo ketvirtokų ir šeštokų rezultatų gerėjimas, jei lyginama su miestų mokyklų atitinkamų klasių mokinių rezultatais. Per 2015–2019 m. šis ketvirtokų skirtumas sumažėjo nuo 5,3 iki 2,9 proc., o šeštokų – nuo 3,5 iki 1,7 proc.

Lyginant kaimo ir miesto gyventojų dalyvavimą ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme pastebimi ryškūs švietimo prieinamumo skirtumai (ESTEP & Visionary Analytics, 2019; EBPO, 2021; Valstybės kontrolė, 2020). Oficialiosios statistikos portalo duomenimis, 2021 m. ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme dalyvavo 42

proc., arba 2,3 karto, mažiau 1–6 m. kaimo moksleivių nei miesto. Socialinę riziką patiriančių šeimų vaikų, kurie nėra ugdomi pagal ikimokyklinio ugdymo programas, 2019 m. buvo 48 proc. (NŠA, 2021).

Norint didinti švietimo prieinamumą, svarbu siekti švietimo įstaigų tinklo optimizavimo atsižvelgiant į demografines tendencijas teritoriniu aspektu ir vystyti švietimo tinklo aptarnavimo pajėgumus (pavėžėjimo į švietimo įstaigas ir iš jų paslaugas ir pan.) (ESTEP & PWC, 2019, p. 55). Taip pat svarbu užtikrinti, kad specialiųjų ugdymo poreikių turintiems besimokantiesiems skirtas finansavimas atitiktų ugdymo poreikio lygį (ten pat).

Viena naujausių programų, skirtų sumažinti nelygybei ir pasiekimų skirtumams tarp miestų ir kaimo vietovių bei skirtingų mokyklų, yra Tūkstantmečio mokyklų programa. Ja ilgainiui siekiama užtikrinti, kad visose mokyklose būtų sudarytos kuo geresnės sąlygos mokytis visiems vaikams, nesvarbu, kur jie gyvena, kokia jų socialinė padėtis ar kokių specialiųjų poreikių jie turi. Planuojant programos veiklas reikalinga numatyti ir poveikio vertinimą.

2.4. Kaip vertinamas profesinis mokymas?

Profesinis mokymas Lietuvoje skirstomas į pirminį ir tęstinį. Pirminis profesinis mokymas skirtas asmenims nuo 14 m. pirmajai kvalifikacijai įgyti ir yra įgyvendinamas šiais lygiais: pagrindinio ugdymo (ISCED 2); vidurinio ugdymo (ISCED 3); aukštojo išsilavinimo nesuteikiančio pavidurinio mokymo (pavidurinis ugdymas) (ISCED 4).

Tęstinis profesinis mokymas yra skirtas asmenims, kurie jau turi kvalifikaciją ir nori ją tobulinti arba įgyti kitą, gali būti formalus ir neformalus. ES naudojama tęstinio profesinio mokymo samprata yra platesnė, apima ir darbo patirtį. Tęstinio profesinio mokymo prieinamumas tik kvalifikaciją turintiems žmonėms galimai apriboja vyresnių asmenų, kurie turi tam tikros darbinės patirties, bet neturi kvalifikacijos, dalyvavimą tęstinio profesinio mokymo programose.

Lietuva yra tarp šalių su mažiausiais darbuotojų dalyvavimo tęstiniame mokyme, kurį finansuoja darbdaviai, rodikliais. Šis rodiklis skaičiuojamas remiantis apklausų duomenimis. Rodiklio reikšmė Lietuvoje 2015 m. siekė 25,6 proc. ir buvo mažesnė nei kaimyninėse šalyse (Latvijoje – 27,2 proc., Estijoje – 31,9 proc., Lenkijoje – 37,1 proc.). Per penkerius metus rodiklio reikšmė padidėjo mažiau nei 1 proc. – iki 26,4 proc. Reformuojamai profesinio mokymo sistemai trūksta inovatyvių mokymo modelių, verslų ar socialinių verslų, kuriuos plėtotų profesinės mokyklos ir tokiu būdu ne tik sukurtų praktinę mokymo bazę, bet ir pritrauktų papildomų pajamų ir realizuotų prekių ir paslaugų (PWC & ESTEP, 2019, p. 74).

Lietuvoje susidomėjimas profesiniu ugdymu yra vertinamas kaip silpnas (STRATA, 2021c). Profesinis mokymas Lietuvoje daugiausiai atliekamas valstybės įsteigtose profesinio mokymo įstaigose, kvalifikacijos įgijimas pameistrystės forma pasirenkamas retai – 2021 m. Lietuvoje asmenų, kurie mokėsi šia forma, dalis sudarė 3,2 proc. (STRATA, 2021c), nors dar 2020 m. tikslas buvo pasiekti 20 proc. rodiklį (Kurk Lietuvai, 2020c). Siekiant populiarinti mokymosi darbo vietoje ir pameistrystės programas reikalinga sistema, kuri remtų profesinį judumą tarp dėstyto ir darbo vietos bei suteiktų darbdaviams, priimantiems praktikantus ar pameistrius, mokestinių lengvatų, apmokėtų mentoriams už suteiktas mokymo paslaugas (PWC & ESTEP, 2019, p. 74).

2021 m. Lietuvoje profesinio mokymo įstaigose mokėsi apie ketvirtadalį (25,1 proc.) vidurinio išsilavinimo siekiančių mokinių, o ES vidurkis 2017 m. siekė 47,8 proc. (STRATA, 2022c). Europos Komisijos vertinimu, menkas susidomėjimas profesiniu ugdymu neleidžia išnaudoti sistemos potencialo prisidėti prie nacionalinių ir regioninių problemų, susijusių su įgūdžiais, sprendimo, įgūdžių paklausos ir pasiūlos atotrūkio mažinimo (Europos Komisija, 2020a).

2021 m. vertinant profesinio mokymo stebėsenos kriterijus pastebėti skirtumai tarp bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo kokybės (STRATA, 2022c). Vertinime įvardinti šie pagrindiniai lemiami svertai: mokytojų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas. Profesijos mokytojų daugumą, 56 proc., 2021 m. sudarė 50 metų ir vyresni asmenys. Išlaidų, skirtų mokytojų kvalifikacijai tobulinti, profesinio mokymo įstaigose dalis per kelerius metus nedidėjo, net priešingai – mažėjo. 2017 m. profesijos mokytojų kvalifikacijos tobulinimui buvo skirta 0,23 proc. pagrindinės veiklos pajamų, o 2020 m. – 0,15 proc. Tarp 2022 m. planuojamų įgyvendinti iniciatyvių profesijos mokytojų kvalifikacijos kėlimas taip pat nebuvo įvardintas.

Profesinio mokymo sistemoje egzistuoja ribota galimybė profesinio mokymo absolventams tęsti mokslus aukštesiose mokyklose. Nors bendras mokymosi tęsimas rodomas gerėja, t. y. vis daugiau pirminio profesinio mokymo kvalifikaciją įgijusių absolventų tais pačiais metais tęsia mokymąsi, tačiau aukštesnio išsilavinimo siekia mažesnę dalį. PWC & ESTEP (2019) atlikto poveikio vertinimo išvadose nurodoma, kad profesinių kompetencijų vertės pripažinimas galėtų būti įdiegtas reguliacinėmis priemonėmis, suteikiant kreditus ir papildomus pereinamuosius balus stojant į aukštąsias mokyklas.

2.5. Kaip vertinamas aukštasis mokslas?

Lietuvoje egzistuoja santykinai didelis procentas žmonių, įgijusių aukštąjį išsilavinimą. Oficialiosios statistikos portalo 2021 m. duomenimis, 30–34 m. amžiaus grupėje Lietuvoje tokių buvo dauguma – 60,3 proc. Tačiau pirmojo bandomojo „Eurograduate“ tyrimo rezultatai parodė, kad tik 50 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių Lietuvoje, praėjus 5 metams po studijų baigimo, dirba išsilavinimą ir kvalifikacijos sritį atitinkantį darbą (*European Commission, 2020a*). To paties tyrimo rezultatai parodė, kad praėjus penkeriems metams po studijų baigimo didėja dalis tų, kurie nedirba toje pačioje srityje, kurioje įgavo aukštąjį išsilavinimą (nuo 7 proc. iki 17 proc.), o tai galimai rodo, kad darbo rinkos poreikiai ir įgūdžių pasiūla nesutampa (*European Commission, 2020b*).

Valstybės kontrolė 2021 m. atliko auditą, siekdama įvertinti studijų aukštesiose Lietuvos mokyklose kokybę. Rezultatai parodė, kad studijų kokybė užtikrinama nepakankamai. Išorės ekspertams 2011–2016 m. laikotarpiu vertinant universitetų ir kolegijų vidines kokybės užtikrinimo sistemas, dauguma buvo įvertintos kaip turinčios trūkumų, t. y. per sudėtingos, stokojančios konkrečių tikslų, kokybės užtikrinimo vertinimo rodiklių ir kt. Lyginant išorinio aukštųjų mokyklų vertinimo Lietuvoje dažnumą su kitomis Europos šalimis, čia tokie vertinimai vyksta beveik du kartus rečiau, tik kartą per 7 metus, arba ne rečiau kaip kas 7 metus, kaip numatyta Mokslo ir studijų įstatyme. Valstybės kontrolės 2021 m. vertinimo išvadose taip pat nurodoma, kad yra sunku palyginti aukštųjų mokyklų veiklos rezultatus tarpusavyje dėl naudojamos skirtingos skaičiavimo metodikos ir matavimo rodiklių. Universitetai stebi nuo 16 iki 66, o kolegijos nuo 56 iki 92 veiklos rodiklių. Dėl to yra sunku patikimai įvertinti veiklos kokybę ir rezultatus, su kuriais būtų siejamas finansavimas, kaip buvo siekta XVII Vyriausybės programoje.

2022 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Seime vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Aukštasis mokslas: pasiekimai, iššūkiai ir galimybės“ diskusijos metu aukštojo mokslo atstovai kėlė klausimą, kaip galima užtikrinti aukštą studentų pasiekimų lygį, kuomet naujai priimtų studentų pasirengimas studijoms yra netolygus. Problemą išryškino ir Valstybės kontrolės 2021 m. atliktas auditas – egzistuoja skirtingi minimalūs reikalavimai stojantiesiems į valstybės ir savo lėšomis finansuojamas vietas. Norintiems studijuoti savo lėšomis pakanka tik vieno valstybinio brandos egzamino, o reikalavimas dėl mažiausio konkursinio balo nenustatytas, nors jį taikyti skatinama. Tačiau nuo 2024 m. planuojama tvarką keisti suvienodinant reikalavimus stojantiesiems į valstybės finansuojamas ir nefinansuojamas vietas.

Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. švietimo vertinimo ataskaitoje (PWC & ESTEP, 2019) nurodyta, jog vertinamuoju periodu buvo identifikuota keletas intervencijų, skirtų studijų kokybei užtikrinti. Tarp jų studijų kryptų akreditavimas, studijų vykdymo reikalavimai, studijų aprašų atnaujinimas, aukštųjų mokyklų išorinis vertinimas. Šios priemonės vertinime įvardintos kaip pastangos gerinti studijų turinį – studijų programų kokybę, kas, „Eurostudent“ tyrimo duomenimis, yra silpnoji aukštojo mokslo studijų kokybės sritis. Vertinimo išvadose teigiama, kad dėl per trumpo priemonių taikymo laikotarpio sudėtinga įvertinti jų poveikį, tačiau tikėtina, kad jos duos teigiamą rezultatą, o įgyta patirtis sudarys galimybes tobulinti panašaus pobūdžio intervencijas ateityje.

2.6. Aukštojo mokslo tarptautiškumas

Valstybiniuose universitetuose vidutiniškai vykdoma po 23 programos (32 proc.) užsienio kalba, kolegijose – po 3 (14 proc.), tačiau nepasiekta rekomenduota šias programas dėstančiųjų užsienio kalbos mokėjimo lygis (Valstybės kontrolė, 2021). Nedidelis programų, dėstomų užsienio kalba, pasirinkimas ir neužtikrinamas reikiamas dėstytojų kalbos mokėjimo lygis neleidžia pritraukti daugiau užsienio studentų ir didinti tarptautiškumą.

Valstybinės studijų, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros 2013–2020 metų programos 2019–2020 m. veiksmų plane nurodytas siekis, kad iki 2020 m. 20 proc. studentų dalį studijų būtų mokėsi užsienyje, tačiau įšis skaičius nesiekė 4 proc. (Valstybės kontrolė, 2021).

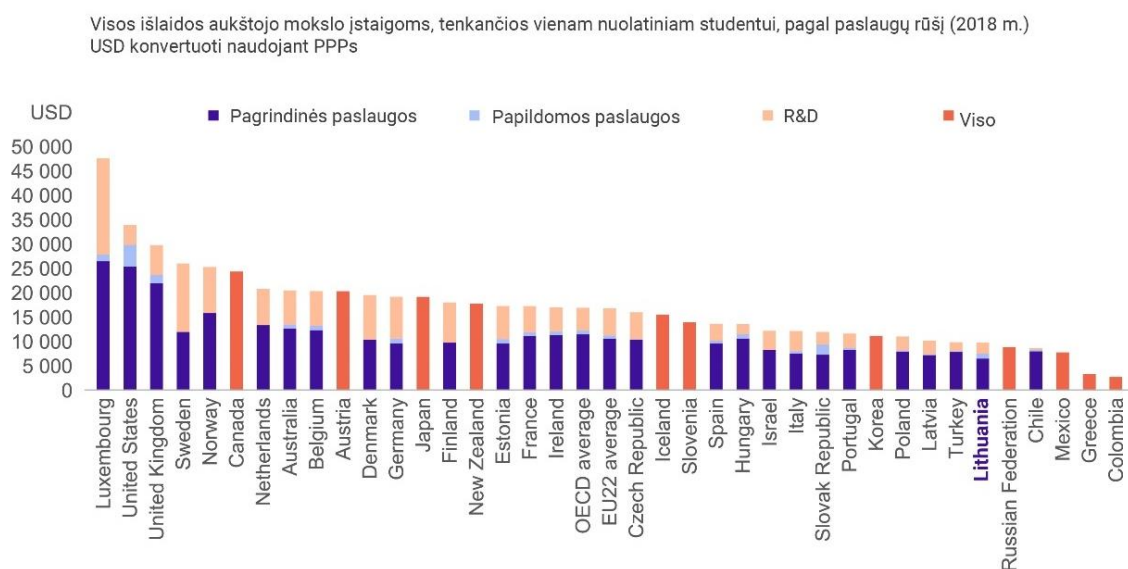
ŠVIS duomenimis, studijuojančių užsieniečių dalis pastaraisiais metais augo: 2021–2022 m. m. jų dalis šalies aukštosiose mokyklose sudarė 8,6 proc., tai yra 1,3 proc. punkto daugiau nei 2020–2021 m. m., ir buvo arti 2025 m. NPP siekinio – 9 proc. (NŠA, 2022). Pagal užsienio doktorantų dalį šalyje Lietuva du kartus atsilieka nuo ES vidurkio (Valstybės kontrolė, 2021).

NPP keliamas tikslas, kad iki 2030 m. bent vienas Lietuvos universitetas patektų į QS WUR (angl. *QS World University Rankings*) geriausių pasaulio universitetų reitingo 300-tuką. Nuo 2020 m., kai buvo patvirtintas NPP, iki 2022 m. QS WUR reitinguose Vilniaus universitetas (VU) pakilo per 58 pozicijas iki 400-osios vietos. Jei VU pozicija ir toliau gerės tuo pačiu tempu, kaip 2020–2022 m., šis tikslas galimai bus pasiektas.

2.7. Aukštojo mokslo finansavimas

Siekiant išlaikyti aukštojo mokslo konkurencingumą svarbu įvertinti finansavimo atitikimą. Lyginant su kitomis EBPO šalimis, Lietuvoje finansavimo vienam studentui lygis yra labai mažas (žr. 2 grafiką).

2 pav. Išlaidos vienam studentui aukštojo mokslo lygmeniu



Duomenų šaltinis: EBPO, 2021

2.8. Mokymasis visą gyvenimą (MVG)

Partijų susitarime dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030) užfiksuotas įsipareigojimas: „16. Sukurti ir įdiegti mokymosi visą gyvenimą tikslinės finansinės paramos sistemą (pvz., čekiai, krepšelis, individualios paskyros, kt.), suteikiančią galimybę didelei visuomenės daliai gauti paramą mokymui(si) ir savo nuožiūra ją panaudoti profesinėms ir bendrosioms kompetencijoms įgyti.“

MVG užtikrinimo strategijoje, ŠMSM priimtoje 2004 m., terminas aiškinamas kaip visa mokymosi veikla, vykstanti bet kuriame amžiaus tarpsnyje, siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities kompetencijas. Lietuvoje MVG samprata praktikoje dažnai yra sutapatinama su suaugusiųjų mokymusi. Pagrindinis rodiklis, pagal kurį vertinamas MVG paplitimas, – per paskutines 4 savaites besimokiusių 25–64 metų asmenų dalis. Šis rodiklis įtrauktas ir į NPP stebėseną. 2021 m. Eurostato duomenimis, MVG lygis Lietuvoje siekė

8,5 proc., pastebimas augimas (pradinė NPP 2020 m. reikšmė – 7,2 proc.), tačiau vis dar egzistuoja atotrūkis nuo ES vidurkio (9,2 proc.). Nuo šioje srityje pirmaujančių ES šalių, kaip Švedija ir Suomija, Lietuva atsilieka daugiau nei 3 kartus.

Viena iš svarbiausių kliūčių, ribojančių MVG progresą, – bendros, integralios ir efektyviai veikiančios MVG politikos trūkumas (ESTEP & Visionary Analytics, 2018). Įvairios paslaugos teikiamos ES projektų pagrindu, stokojama tolygumo tenkinant visų tikslinių grupių narių poreikius ir veiklų tęstinumo. Trūksta ryšių tarp centro ir vietos MVG politikos (ESTEP & Visionary Analytics, 2018). Vertinimų išvadose taip pat nurodoma, kad MVG paslaugų prieinamumui funkcionuoti trukdo nepakankamai efektyviai veikianti neformaliuoju ar savišvietos būdu įgytų kompetencijų vertinimo ir pripažinimo sistema.

Lietuvos gyventojams būdingas žemas būtinybės mokytis suvokimas – Eurostato suaugusiųjų švietimo tyrimo duomenimis, poreikio tolimesniam mokymuisi nebuvimą 2016 m. įvardino 81 proc. respondentų (ESTEP, 2018). Tarp vyresnio amžiaus gyventojų ypač paplitusi nuostata, kad mokytis jiems per vėlu (STRATA, 2020c). Suaugusiųjų švietimo veiklose dažniausiai dalyvauja 35–44 m. amžiaus, aukštąjį išsilavinimą įgiję ir dirbantys Lietuvos gyventojai (NŠA, 2021).

3. Alternatyvūs švietimo, ugdymo ir įgūdžių vystymosi scenarijai

Šiame skyriuje gilinami „Lietuva 2050“ valstybės ateities scenarijai švietimo, ugdymo ir įgūdžių srityje.

„Lietuva 2050“ valstybės ateities scenarijuose švietimui tenka išskirtinė vieta. Scenarijų matrica sudaryta pagal tai, ar stiprės demokratija, ar įsitvirtins autoritarizmas ir ar švietimo sistema stagnuos, ar joje įvyks proveržis. Proveržis įvairiose srityse siejamas ir su lūkesčiais dėl švietimo kaip valstybės pažangos variklio. Proveržis švietime suprantamas ne vien kaip formaliai veikiančios švietimo sistemos pertvarka, bet ir kaip mokymuisi palankaus konteksto suformavimas. Tai reiškia paskatas, prieinamumą, motyvus, kurie švietimą ir mokymąsi darytų kiekvieno žmogaus kasdienybės gal net ir nereflektuota dalimi.

Remiantis atskleistomis megatendencijomis ir ateities iššūkiais, galima išskirti dvi būtinas švietimo proveržio kryptis. Pirmą – įgūdžiai, kompetencijos ir savybės, reikalingi klestėjimui skaitmeniniame amžiuje: gebėjimas ir noras mokytis, keisti kvalifikaciją, skaitmeniniai įgūdžiai. Antra – švietimas kaip terpė formuoti asmenybei, kuria gali remtis demokratija.

Autoritariniai režimai yra mažiau palankūs visapusiškai asmenybei nei demokratijos, nes riboja žmogaus laisves, jo raišką ir orumą. Tad ir švietimas scenarijuose, kuriuose veikia autoritariniai režimai, bus nukreiptas į instrumentiškai naudingą autoritarinės valstybės tikslams asmens formavimą. Autoritarinis režimas gali įvykdyti ryškų švietimo (žinių ir su jomis siejamų kompetencijų) proveržį, tačiau drauge asmenybę efektyviai pajungs režimo tikslams siekti. Autoritarinio režimo sąlygomis švietimas gali ir stagnuoti, o tai reikštų žemas kompetencijas ir režimui per švietimą pajungtą asmenybę.

Labiausiai norimame scenarijuje, kuomet įvyksta švietimo proveržis demokratijos sąlygomis, tikimasi, kad švietimas suteiks ateities poreikius atitinkančias žinias ir kompetencijas bei sudarys sąlygas visapusiškam asmenybės tobulėjimui. Tačiau ir demokratijos sąlygomis švietimo proveržis gali neįvykti. Tai reikštų suteikiamų kompetencijų ir įgūdžių fragmentaciją, netolygias galimybes asmenybei tobulėti.

Pagrindiniai ateities scenarijų bruožai geriausiai ir atsiskleidžia pagal tai, kokie yra ugdomi įgūdžiai ir kompetencijos, į kokios asmenybės ugdymą nukreipta sistema, kaip sprendžiama (ar nesprenžžiama) švietimo atskirties problema, kokia MVG sistema ir koks aukštojo mokslo lygis ir pobūdis (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Švietimo ateities scenarijai

Scenarijai	Įgūdžiai ir kompetencijos	Ugdoma asmenybė	Mokytojas	Švietimo (ne)lygybė	Mokymasis visą gyvenimą	Aukštasis mokslas
1. Autokratija ir švietimo proveržis	Garantuoja ekonominį proveržį, aukščiausio lygio techniniai įgūdžiai, gamtos mokslų žinios	Pagal pavyzdinį individą, disciplinuota, valstybe besididžiuojanti asmenybė	Absolūtus autoritetas, įgaliotas bausti, netoleruojantis klaidų	Prieinamumo lygybė, karjeros galimybės atrenkiamiems geriausiems ir stropiausiems	Kiekvieno įprotis, lanksčiai pripažįstamos kvalifikacijos	Du universitetai tarptautiškai pripažinti, studentams aukščiausi reikalavimai, griežtai apibrėžti studijų tikslai
2. Konsoliduota demokratija	Mokoma ieškoti ir rasti sprendimus įvairioms	Demokratinė asmenybė, lyderystės ir bendruomenišku	Instruktorius ir palydovas mokiniams, mokymo	Visos mokyklos teikia panašios	Kiekvieno kasdienybės dalis, skirta kvalifikacijai	Du universitetai – Europos lyderiai,

ir švietimo proveržis	problemoms, remiantis įvairių disciplinų žiniomis ir sąveika	mo savybių pusiausvyra, atsakingumas ir drąsa	metodų inovatorius ir tyrėjas	kokybės švietimą, aprūpintos gera infrastruktūra	keisti ir saviraiškai	moduliais, personalizacija grįstos studijos
3. Konsoliduota demokratija ir švietimo stagnacija	Nerasta pusiausvyra tarp STEM ir kitų disciplinų, praktika grįstą mokymą nusveria žinių kaupimas	Norima formuoti asmenybę – demokratinės tvarkos atramą, bet nesama bendro supratimo ir gebėjimų	Mokytojai skirtingo lygio ir motyvacijos, greta pasišventėlių – ir konformistai	Mokyklų kokybės netolydumai, „pažangos“ ir „atžangos“ mokyklos	Prieinamas daliai iniciatyviausių ir mokyti norinčiųjų, menkas nesimokiusių įsitraukimas	Platus universitetų tinklas, netolygi studijų kokybė ir išskaidyti išteklių
4. Autokratija ir švietimo stagnacija	Praeities technologijas atitinkančios žinios, klasikinių disciplinų pagrindai.	Paklusni, pasyvi, autoritariniam režimui lojali asmenybė, nereiškianti lyderystės	Konformistai, dirba pagal griežtai nustatytas programas ir metodus, taiko disciplinavimą ir bausmes.	Kelios aukštos kokybės mokyklos, neprieinamos paprastiesiems visuomenės nariams, prasta bendra kokybė	Apsiriboja bedarbių mokymu, žemo lygio kokybė.	Tenkina lokaliai apibrėžtos darbo rinkos poreikius ir ugdo paklusnius valstybės tarnautojus ir viešųjų paslaugų tiekėjus.

Šaltinis: parengta N. Putinaitės pagal STRATA (2022b). Lietuva 2050. Valstybės ateities scenarijai; dirbtuvių medžiaga

3.1. „Puikusias naujasis pasaulis“

Pirmajame ateities scenarijuje „Puikusias naujasis pasaulis“ (autokratija ir švietimo proveržis) numatomas specifinis švietimo proveržis, kuris ir tarnauja autoritarinio režimo tikslams. Daug dėmesio skiriama į ateitį orientuotiems ir ekonominį proveržį galintiems garantuoti įgūdžiams (įskaitant skaitmeninius). Žmonės įpranta mokytis visą gyvenimą. Sudaromos sąlygos ir paskatos mokytis visą gyvenimą. Efektyviai veikia kvalifikacijų teikimo, pripažinimo ir perkvalifikavimo sistema. Švietimo sistema yra orientuota į aukščiausios kokybės techninius įgūdžius ir kompetencijas. Tikslios gamtos mokslų žinios sudaro pagrindinę mokyklų programos dalį. Matematika, kuri, tikima, išlaisvina ir techninę vaizduotę, yra bazinė disciplina. Profesinis mokymas labai aukšto lygio, didesnioji dalis baigusiujų mokyklas įgyja profesiją.

Švietimo sistema hierarchizuoja ir atrenka mokinius pagal gebėjimus, kurie geriausiai atitinka valstybės keliamus tikslus. Gabiausiems švietimas suteikia pagrindą tolesnei karjerai, įskaitant ir valstybės tarnybą.

Formaliajame švietime labai svarbią vietą užima auklėjimas disciplinuojant. Mokytojas yra absoliutus autoritetas, įgaliojamas bausti. Mokytojas yra sistemos konformistas, jo galimybės diegti naujus mokymo būdus ribotos. Labai aiškiai apibrėžiama, kas yra klaida, ir klaidos menkai toleruojamos. Aiškiai apibrėžta, kaip turėtų elgtis, ko siekti pavyzdinis individas. Ribojama asmeninė saviraiška, kūrybiškumas, maištingumas, tiesos paieškos.

Švietimo sistema formuoja asmenybę, kuri atitinka autoritarinę tvarką ir jos poreikius. Menų, humanitarinių disciplinų, istorijos mokomi vien kaip valstybės pažinimo disciplinos, formuojant būsimų piliečių lojalumą ir pasididžiavimą valstybe. Mokyklų programose nėra temų, keliančių ir svarstančių gyvenimo prasmės klausimus.

Du universitetai yra pasiekę tarptautinį pripažinimą. Į juos studijuoti atrenkami gabiausi kandidatai, jiems keliami aukšti reikalavimai, suteikiamos stipendijos ir galimybės dalį laiko mokytis užsienyje. Po studijų jie siunčiami dirbti į aukštą pridėtinę vertę kuriančius sektorius.

3.2. „Šiaurinė žvaigždė“

Antrajame ateities scenarijuje „Šiaurinė žvaigždė“ (konsoliduota demokratija ir švietimo proveržis) esama švietimo proveržio, kuris atitinka demokratinės visuomenės struktūrą. Žmonėms sudaromos paskatos mokytis visą gyvenimą, įgyti skaitmeninių ir kitų įgūdžių, keisti kvalifikaciją. Mokymasis tampa įpročiu ir žmogaus kasdienybės dalimi. Nesunku gauti per praktiką ar kitaip mokantis įgytų įgūdžių pripažinimą. Skatinama saviraiška, kūrybiškumas ir tiesos paieškos.

Mokymas visuose švietimo lygiuose grįstas sprendimų (techninių, socialinių, žmogiškųjų) paieška, remiantis įvairių disciplinų žiniomis, sąveika ir bendradarbiavimu. Profesinis mokymas aukšto lygio ir integruotas į bendrąjį ugdymą.

Formali švietimo sistema formuoja asmenybę, kuri atitinka demokratinę tvarką, sugeba vertinti jos privalumus ir ją kurti. Mokiniai mokomi veikti bendruomenėje ir imtis už ją atsakomybę. Mokyklos aplinkoje formuojasi visavertis, atsakingas, drąsus ir atsparus žmogus. Toleruojamos klaidos ir nauji bandymai. Mokiniai mokomi lyderystės veikiant drauge su kitais ir ieškant geriausių sprendimų bendruomenei.

Švietimui skiriama daug lėšų. Visos veikiančios mokyklos teikia panašios kokybės švietimo paslaugas. Mokiniai mokosi gerai įrengtose laboratorijose, yra inovatoriai ir kūrėjai. Vyksta konkursai tarp norinčiųjų tapti mokytojais. Atrenkami patys geriausi kandidatai. Jie yra tyrėjai, besigilinantys į naujausius mokymo metodus, drauge išmanantys ir naujas mokslo žinias. Mokytojas – asmenybė, kuriam suteikta galimybė inicijuoti mokymo ir ugdymo naujoves, eksperimentuoti. Mokiniais jis yra instruktorius ir palydovas.

Du Lietuvos universitetai pripažinti kaip vieni iš Europos lyderių, dalyvaujantys geriausių universitetų tinkle. Jie gerai finansuojami, turi gerą infrastruktūrą ir yra labai patraukli darbo vieta dėstytojams ir tyrėjams, todėl nesunkiai prisikviečia dirbti geriausius savo srities dėstytojus ir mokslininkus. Trečdalis universitetuose studijuojančių studentų yra gabūs užsieniečiai.

Universitetai teikia įvairios trukmės studijų dalykų rinkinius, modulius, programas, kuriomis aktyviai naudojasi ne vien įvairaus amžiaus Lietuvos gyventojai, bet ir užsieniečiai. Tai sudaro sąlygas ir personalizuotam studentų mokymuisi, rinkti kreditus per iš anksto neapibrėžtą laikotarpį.

3.3. „Kapanojimasis“

Trečiasis ateities scenarijus „Kapanojimasis“ (konsoliduota demokratija ir švietimo stagnacija) numato dalinę, socialinę atskirtį generuojančią švietimo stagnaciją su demokratijai tinkančio švietimo elementais. Ji labiausiai pasireiškia švietimo sistemos netolygumu: proveržio salos ryškios stagnacijos jūroje, demokratinis ugdymas susipynęs su kai kuriais autokratiniais elementais. Mokymosi tikslai ir metodai svyruoja tarp praktika grįsto mokymo ir žinių perteikimo. Gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos ir matematikos (toliau – STEM) mokymas supriešintas su kitomis disciplinomis. Profesinis mokymas atskirtas nuo bendrojo ugdymo, turi menką prestižą.

Nesama pakankamai paskatų ir galimybių, kad įgūdžių ir naujų kompetencijų vystymas taptų visuomenės ir kiekvieno žmogaus kasdienybės dalimi. MVG nesunkiai prieinamas tik daliai iniciatyviausių ir mokytis norinčių žmonių. Kiti lieka anapus pasiūlos lauko. Sudėtinga pasiekti įvairiais būdais įgytų kvalifikacijų pripažinimą. Vyrauja švietimo socialinė atskirtis. Didėja perskyra tarp žmonių grupių, kurios gyvena skaitmeninių įgūdžių dabartyje ir praeityje, tarp tų, kurios palaiko ir kuria demokratiją, ir yra ja nusivylusios.

Mokyklose dedamos pastangos formuoti asmenybę, kuri būtų demokratinės tvarkos pagrindas, tačiau tam neužtenka gebėjimų ir išteklių. Mokyklos finansuojamos nepakankamai. Mokyklų lygis netolygus, supratimas apie ugdymo tikslus skiriasi. Pažangos mokyklose formuojama individualistinė asmenybė, suvokianti socialinę nelygybę ir dedanti pastangas neatsidurti socialinės atskirties pasaulyje. Atžangos mokyklose kuriasi nesėkmės ir nevykėlių mentalitetas. Priklausomai nuo mokyklos, dideli mokinių pasiekimų skirtumai. Mokyklose dirba labai skirtingo lygio ir motyvacijos mokytojai, konformistai ir pasišventėliai. Dauguma mokytojų dėl menkos laisvės veikti prisitaikę prie esamos situacijos, kiti stengiasi sukurti geriausių rezultatų esamomis sąlygomis.

Platus universitetų tinklas ir menkas aukštojo mokslo finansavimas reiškia studijų kokybės netolydumą: aukštos kokybės studijų programos veikia greta prastos kokybės programų, menkas studijų tarpdiscipliniškumas. Esama pastangų personalizuoti studijas, bet jos fragmentiškos.

3.4. „Amžinas įšalas“

Ketvirtasis ateities scenarijus „Amžinas įšalas“ (autokratija ir švietimo stagnacija) pasižymi tuo, kad mokymasis ir pasaulio tendencijas atitinkantys įgūdžiai tampa prieinami labai nedidelei daliai politinio, ekonominio ir kultūrinio elito, kurio vaikai mokosi specialiose paprastais žmonėms neprieinamose mokyklose ar užsienyje.

Vien siauro elito ugdymas remtųsi kūrybiškumo ar saviraiškos skatinimu. Didžioji visuomenės dalis atsiduria švietimo socialinės atskirties erdvėje. Švietimas lieka visuotinis, bet jis suteikia įgūdžius ir kompetencijas, kurios atitinka praeities technologijas. Tuo pasižymi profesinis mokymas ir aukštojo mokslo studijos. MVG apsiriboja bedarbių mokymu. Jo kokybė žemo lygio.

Paprastų šeimų vaikams prieinamas švietimas labai menkai finansuojamas. Jau dešimtmetį nesikeičia mokymo metodai ir mokyklų infrastruktūra. Mokyklos veikia labiau kaip socialinės ir tam tikro pobūdžio socializacijos įstaigos, kuriose vaikai praleidžia tam tikrą kiekį valandų ir mokomi savitos disciplinos. Taikomos bausmės. Disciplinuojančios ir baudžiančios formuojama paklusni ir autoritarinės tvarkos poreikius atitinkanti asmenybė, nerodanti lyderystės ir kūrybiškumo savybių.

Mokytojai ir dėstytojai – konformistai. Universitetai tenkina vien lokaliai apibrėžtos darbo rinkos poreikius ir rengia žemosios grandies valstybės tarnautojus ar paslaugų tiekėjus (mokytojus, gydytojus).

Apibendrinant alternatyvius vystymosi scenarijus, svarbu pripažinti abipusę sąveiką tarp švietimo ir valstybės: valstybė kreipia švietimą ir švietimas kuria valstybę. Todėl nė vienas iš šių ateities scenarijų, net ir be radikalių išorinių įtakų, neatmestinas kaip nerealus. Daugiausiai pastangų reikia antrajam scenarijui įgyvendinti. Tačiau dedant pastangas įvykdyti proveržį švietime net ir esamomis demokratijos sąlygomis galima artėti ir prie pirmojo scenarijaus, jei dėmesys bus kreipiamas vien į įgūdžių ir kompetencijų ateities ekonomikai suteikimą, o ne į demokratiją kuriančios asmenybės ugdymą. Jei nesikeis dabartinė situacija, labiausiai tikėtina, kad 2050 m. gyvensime pagal trečiąjį scenarijų. Tačiau ir jis nėra savaime suprantamas. Jei mažėtų politinis dėmesys švietimui, o ir išteklių būtų nepakankami, galimybės suteikti ateičiai reikalingus įgūdžius ir formuoti asmenybes gali susitelkti ties labai siaura elito grupe, valstybės ateitį artinant prie ketvirtojo scenarijaus.

4. Kitų šalių gerųjų praktikų pavyzdžiai

Šiame skyriuje trumpai apžvelgiamos užsienio valstybėse taikytos gerosios praktikos švietimo, ugdymo ir įgūdžių srityje.

4.1. Mokytojas ir mokykla Estijoje

Mokyklos Estijoje turi didelę autonomiją, vadovai gali laisvai nuspręsti, kaip organizuoti mokinių gyvenimą ir formuoti mokymo programą (Sylvester, 2022). Nėra reguliarių patikrinimų. Mokyklos vertinamos kas trejus metus atliekant internetinius mokinių testus, o valdžios institucijos įsikiša tik iškilus problemų (Sylvester, 2022).

Visi mokyklų mokytojai turi magistro laipsnį, o darželių mokytojai – bakalauro (Sylvester, 2022). Klasėse mokytojai praleidžia mažiau laiko nei dauguma kitų EBPO šalių mokytojų (OECD, 2022). Kuomet EBPO šalys lyginamos pagal pradinio ir vidurinio ugdymo mokymo valandas, skaičiuojant ir pasiruošimo laiką, ir įstatymų nustatytą mokymo laiką, Estija pirmuoja kaip šalis, kurioje mokytojai turi mažiausiai mokymo valandų per metus (vidutiniškai 200 val. mažiau nei Lietuvoje). Tai reiškia, kad mokytojai Estijoje turi daugiau laiko profesiniam tobulėjimui.

4.2. Atsakomybės ir sąveikos Švedijos švietimo sistemoje

Švedijoje MVG koncepcija viešojoje politikoje minima jau nuo 1994 metų ir per laiką kito: pirmieji dokumentai daugiausiai dėmesio skyrė bendroms rekomendacijoms, apimant priešmokyklinį ir privalomąjį ugdymą kartu su suaugusiųjų švietimu ir mokymais (Bostrom, 2019). Vėlesnės pastangos buvo nukreiptos į bendresnės sistemos kūrimą, siekiant, kad dėmesys ankstyvajam ugdymui neužgožtų suaugusiųjų mokymosi svarbos. Kai kurie mokslininkai, pvz., Ericson (2006) Švedijos sėkmę aiškina ankstyvu perėjimu nuo centralizuotos švietimo sistemos prie decentralizuotos, kai susijusios atsakomybės paliekamos savivaldybėms aiškinant, jog švietimo klausimas tampa per daug kompleksiškas ir per daug imlus laikui, kad efektyviai galėtų būti sprendžiamas centrinės valdžios. Anksčiau, iki 1990 m. pradžios, savivaldybės Švedijoje veikė tik kaip įgyvendinančios švietimo politiką, kuomet centrinės valdžios atstovai nustatydavo pagrindinius tikslus, mokymo planus ir skirstydavo finansavimą. Tačiau nuo 1990 m. pradžios savivaldybėms buvo perduoti įgaliojimai valdyti pradinį ir vidurinį ugdymą, kartu ir finansinė atsakomybė. Savivaldybės vėliau buvo įpareigtos finansuoti ir nepriklausomas, privačiai veikiančias mokyklas, tai įgalino šeimas laisvai rinktis iš galimų alternatyvų. Galiausiai, prie profesinio ugdymo programų buvo pridėti vieni papildomi mokslo metai, sudaryti daugiausia iš teorinių studijų aukštesniojoje vidurinėje mokykloje, dėl to kai kurios universitetų programos tapo atviros ir profesinio ugdymo studentams.

4.3. Mokymasis visą gyvenimą (MVG) Šiaurės šalyse

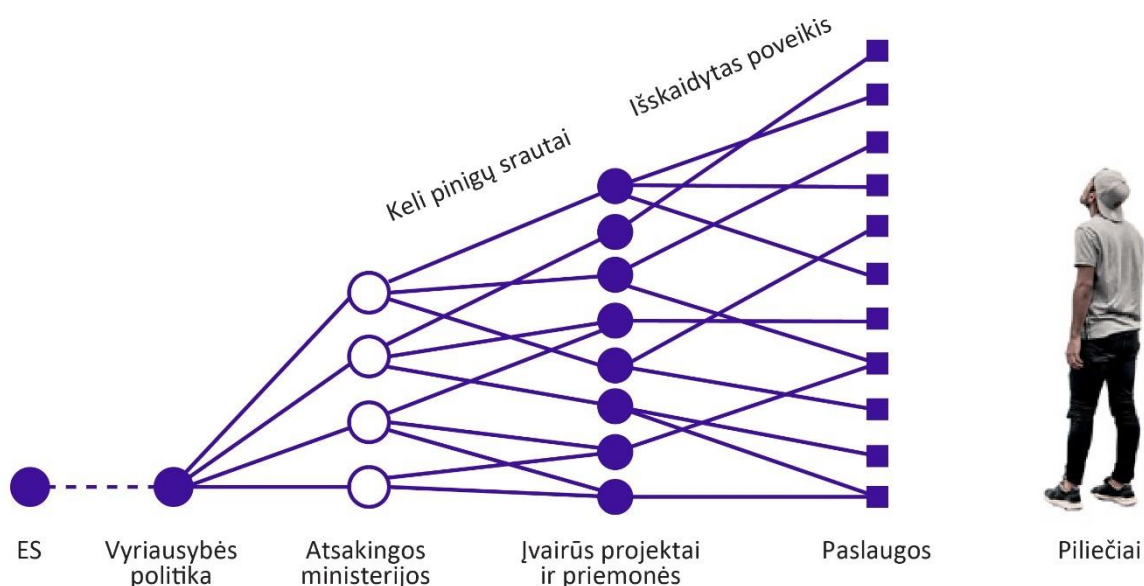
Šiaurės šalių investicijos į MVG yra didžiausios Europoje, šios šalys taip pat pirmuoja MVG apimties vertinimuose (Eurostat, 2020). Tai stiprybė ir pranašumas, kurį šalys ir toliau siekia nuosekliai didinti. Mokymosi visą gyvenimą sąvoką siekiama aiškinti plačiai ir kompleksiskai (Sitra, 2021), ne tik per besimokančiųjų amžiaus spektrą (angl. *life-long*), bet ir per mokymosi apimtį (angl. *life-wide*), t. y. skirtingas, paralelias mokymosi patirtis, taip pat ir gylį

(angl. *life-deep*), t. y. skirtingų požiūrių ir įžvalgų įsisavinimą, suvokimo plėtimą išeinant už savo specializacijos ribų (Sitra, 2021).

Suomių iniciuotoje studijoje (Sitra, 2019), kurią rengiant dalyvavo 30 pagrindinių švietimo veikėjų, nurodoma, kad siekiant išlaikyti pažangą ateityje MVG turi būti valdomas kaip kompleksinis, horizontalusis (angl. *cross-cutting*) subjektas, valdymą grindžiant sisteminiu mąstymu. Toliau pateikiami grafikai, iliustruojantys tradicinį administracinį, sektoriinį valdymo modelį ir rezultato konkrečioje srityje siekiu (fenomenu) paremtą valdymo modelį, kuriame pritaikytas sisteminis mąstymas.

3 grafikas iliustruoja tradicinį viešojo valdymo modelį pagal Vartiainen et al. (2020 cit. iš Sitra, 2021). Jame griežtai paskirstytos atsakomybės, sprendimai hierarchiniai, kai kiekviena atsakinga institucija įgyvendina vyriausybės politiką savo sektoriuje, turi savo biudžetą ir atitinkamai jį paskirsto pagal savo numatytas metines veiklas ir projektus.

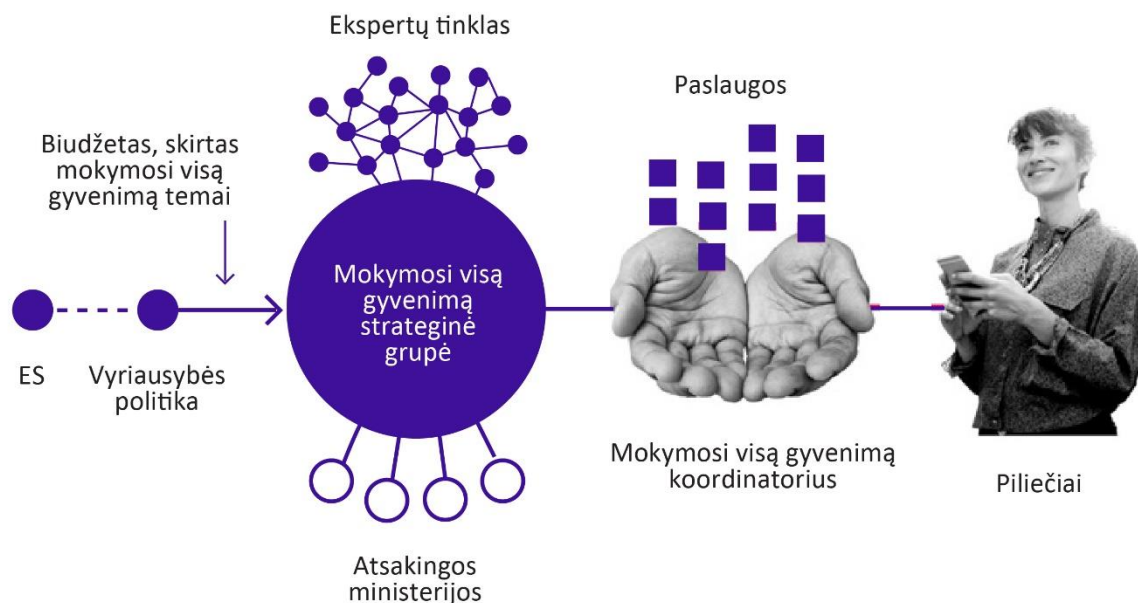
3 pav. Tradicinis viešojo valdymo modelis



Šaltinis: parengta pagal Sitra (2021).

Kitas grafikas (žr. 4 grafikas) iliustruoja fenomenu paremtą viešąjį valdymą, kuriame atskaitos taškas yra biudžetas, skirtas atskirai problemai spręsti. Jį, siekdami rezultato, naudoja tarpsektoriniai vienetai (skirtingi tiekėjai, institucijos ir pan.). Fenomenu grįstam valdymui būdinga bendradarbiavimo kultūra, aprašyta Vartiainen et al. (2020 cit. iš Sitra, 2021). Tokia prieiga taip pat leidžia lanksčiau paskirstyti finansavimą priemonėms, kurios laikomos turinčiomis didžiausią poveikį.

4 grafikas. Fenomenu paremtas viešasis valdymas



Šaltinis: parengta pagal Sitra (2021).

Pastaraisiais metais Šiaurės šalys ėmėsi žingsnių siekdamos MVG įtvirtinti per sisteminį mąstymą: Švedijoje už MVG sistemos plėtojimą paskirta atsakinga strateginio bendradarbiavimo grupė, o ne atskiros ministerijos; Suomija eksperimentavo taikydama sisteminį požiūrį į biudžetą; Islandijoje ir Norvegijoje teisės aktuose iš dalies yra pripažįstamas kompleksinis MVG tikslas, šios šalys taip pat įsteigė nacionalinius MVG koordinatorius.

4.4. Skaitmeniniai gebėjimai Suomijoje

Suomija – pasaulio lyderė medijų edukacijos srityje, tą atspindi ir įvairūs tarptautiniai indeksai. OSIS Medijų raštingumo indekse Suomija kelerius metus iš eilės užima pirmąją vietą (OSIS, 2021). Medijų edukacija Suomijoje vyksta pagal 2019 m. parengtą Nacionalinę medijų edukacijos strategiją, kurią parengė Švietimo ir kultūros ministerija kartu su Nacionaliniu audiovizualinių medijų institutu (KAVI) (Kurk Lietuvai, 2020b). Strategijos vizija – gebėjimo naudotis medijomis ugdymo galimybės kiekvienam piliečiui. Gebėjimas naudotis medijomis įvardinamas kaip svarbi pilietinė kompetencija, skatinanti gerą ir prasmingą gyvenimą. 2013–2016 m. nacionalinėse gairėse daugiausia dėmesio buvo skiriama vaikams ir jaunimui, atnaujintose versijose tikslinės grupės praplėstos, papildant suaugusiais ir asmenimis, turinčiais specialiųjų poreikių.

Strategijos įgyvendinimas paremtas skirtingų veikėjų bendradarbiavimu (Kurk Lietuvai, 2020b), tai puikiai matosi ir iš plataus skirtingų iniciatyvų ir veiklų spektro. Pavyzdžiui: Nacionalinis audiovizualinių medijų institutas kiekvienais metais, vasario mėnesį, inicijuoja gebėjimo naudotis medijomis savaitę ir įtraukia apie 40 organizacijų iš viešojo, privataus, nevyriausybinių sektoriaus kartu planuojant ir rengiant komunikacines kampanijas, medžiagą ir renginius. Mokyklos ir kitos vietinės organizacijos taip pat raginamos organizuoti veiklas savo bendruomenėse. Kitas kasmetinio renginio pavyzdys – medijų edukacijos forumas, vykstantis spalio mėnesį. Nacionalinis audiovizualinių medijų institutas sukviečia medijų edukacijos specialistus – mokslininkus, viešojo sektoriaus darbuotojus, sprendimų priėmėjus ir kitus profesionalus mainytis žiniomis ir bendradarbiauti. Egzistuoja ir nuolat veikianti iniciatyva – Suomijos medijų edukacijos portalas, kuriame skelbiama informacija ir naujienos apie nacionalinius, tarptautinius medijų edukacijos įvykius. Šis portalas suteikia galimybę suinteresuotiems žmonėms ar organizacijoms reguliariai gauti naujienlaiškius, portale skelbiama informacija apie vykstančius projektus, renginius, tyrimus.

4.5. Socialinių robotų taikymo pavyzdžiai

Robotai švietime šiuo metu daugiausia naudojami pagal dvi paskirtis: supažindinti ir sudominti vaikus STEM dalykais arba, naujausia taikymo sritis, robotus naudoti kaip mokytojus-asistentus (OECD, 2021b). Robotikos pažanga ir dirbtinio intelekto plėtotė leidžia kurti robotus-mokytojų asistentus, kurių pagrindinis pranašumas ir patrauklumas – individualus, fizinis kontaktas su mokiniu, to negali suteikti kompiuterinis mokymas. Nors plačiai taikomų komercinių robotų sprendimų, skirtų formaliajam švietimui, kol kas nėra, galima pasimokyti iš skirtingų bandymų ir tyrimų.

Kalbų, ypač antrosios kalbos, mokymas buvo įvertintas kaip ypač perspektyvi galimybė robotams-mokytojo pagalbininkams. 2019 m. atliktame tyrime olandų vaikai nuo 5 metų buvo mokomi anglų kalbos kaip antrosios kalbos naudojant socialinį robotą. Jaunasis besimokantysis ir robotas sėdėjo prie planšetinio kompiuterio, kuriame buvo rodomos trumpos istorijos (Vogt ir kt., 2019). Tyrimo metu norėta sužinoti, ar robotai veiksmingi ankstyvam antrosios kalbos mokymuisi. Rezultatai atskleidė, kad mokantis su robotu vaikų anglų kalbos supratimo testo balas padidėjo nuo 3,47 iki 7,69 iš 34 balų, nors mokymuisi prireikė daugiau laiko.

Naujas, daug žadantis roboto vaidmuo yra besimokančio bendraamžio (angl. *peer learner*) (Tanaka & Kimura, 2009; Tanaka & Matsuzoe, 2012; Hood, Lemaignan & Dillenbourg, 2015). Čia robotas pristatomas kaip besimokantis, o vaikai kviečiami mokytis kartu arba jį instrukuoti. Toks santykis remiasi mokymosi mokant efektu – mintimi, kad mokomosios medžiagos aiškinimas kitiems sustiprina mokinio supratimą. Pagal šį modelį vaikai daugiau laiko ir pastangų skiria mokymosi veiklai ir daugiau mokosi (Chase et. al., 2009). Pozityvus roboto, kaip suolo draugo, poveikis stipriausiai pasireiškia tarp silpnesnių mokinių – tai gali būti aiškinama tuo, kad robotas tokiu atveju atlieka mažiau žinančio vaidmenį, pakelia mokinio statusą ir skatina labiau pasitikėti savimi.

4.6. Blokų grandinės švietime: nauja kreditų ekosistema

Švietimo srityje visame pasaulyje matomas impulsas naudoti blokų grandinės (angl. *blockchain*) technologiją, siekiant išduoti, dalytis ir tikrinti įgytą patirtį ir kvalifikacijas (OECD, 2021b). Blokų grandinės technologija leidžia kategorizuoti asmenį ar instituciją, įskaitant jų savybes ir kvalifikaciją, tai padaryti akimirksniu ir labai patikimai. Privalumai – padeda pašalinti įrašų klastojimą, palengvina besimokančiųjų ir darbuotojų judėjimą tarp institucijų bei geografinių vietų, suteikia asmenims daugiau galimybių valdyti savo duomenis (OECD, 2021b).

Malta padarė didžiausią pažangą ES taikydama blokų grandinę švietimo pažymėjimams gauti, yra Malta (OECD, 2021b). Nuo 2017 m. Malta vadina save „*Blockchain* sala“ dėl ministro pirmininko Josepho Muscato sprendimo imtis „apskaičiuotos rizikos“ ir investuoti į blokų grandinės technologiją, siekiant kovoti su korupcija, sumažinti biurokratiją ir diversifikuoti klestintį šalies technologijų sektorių (Al. Ali & van der Walt, 2018). 2017 m. sausio mėn. Maltos švietimo ir užimtumo ministerija pradėjo įgyvendinti pirmąjį pasaulyje nacionalinį bandomąjį projektą, skirtą akademinį pažymėjimų kredencialams išduoti naudojantis blokų grandine (Sixtin, 2017; Cocks, 2017). Nuo to laiko projektas išsiplėtė ir apėmė visas Maltos švietimo įstaigas (Sansone, 2019 m.).

5. Švietimo, ugdymo ir įgūdžių ekosistemos aprašymas

Šiame skyriuje aptariama esama Lietuvos švietimo ekosistema: teisinis pagrindas, veikėjai, sprendimų priėmimo pobūdis ir skaitmeninė infrastruktūra. Taip pat, remiantis savitais ekosistemos bruožais, aptariamos jos pokyčio sąlygos ir galimybės.

5.1. Ekosistemos teisinis pagrindas

Kai kurias su švietimu susijusias nuostatas apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija (LRK, 40, 41 str.), o jas detalizuoja Konstitucinio teismo išaiškinimai. Pagrindiniai įstatymai yra Švietimo įstatymas (ŠĮ), Mokslo ir studijų įstatymas (MSĮ), Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas (NSŠĮ), Profesinio mokymo įstatymas (PMĮ). Jie ir iš jų plaukiantys poįstatyminiai teisės aktai reguliuoja visą švietimo ekosistemą.

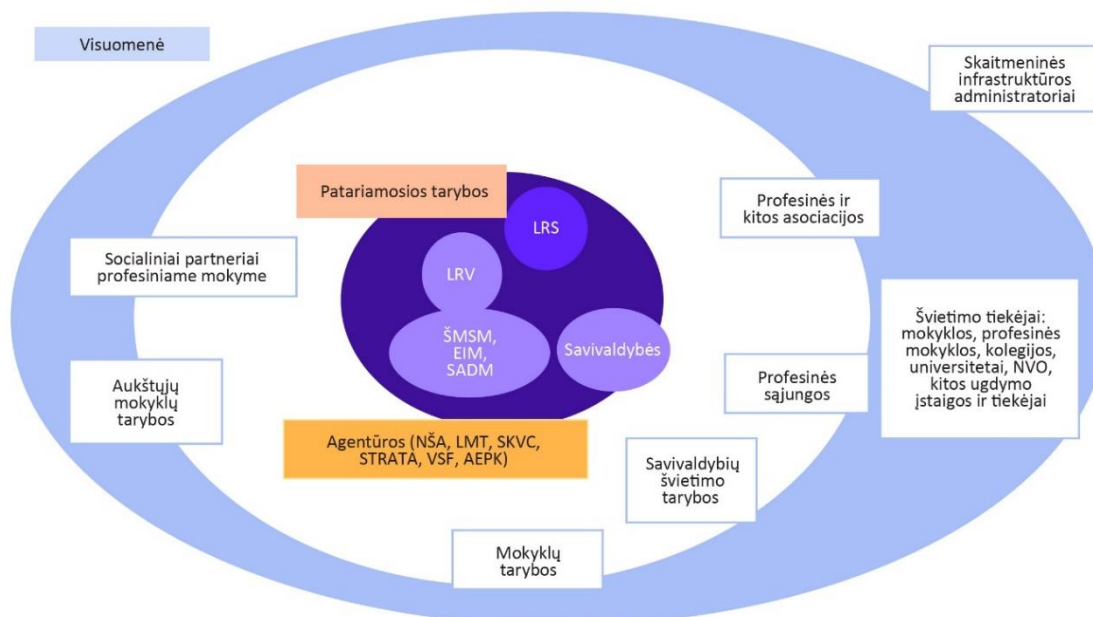
Pagrindinis švietimo ir ugdymo siekinius nustatantis teisės aktas yra Seimo patvirtinta Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Ja grindžiama ir Vyriausybės patvirtinta Neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir tęstinio mokymosi 2016–2023 metų plėtros programa bei tokie ministerijų lygio strateginiai dokumentai, kaip Geros mokyklos koncepcija (2015).

Švietimo sistemos ateities kryptis buvo suformuluota ir nacionalinėje Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, kur švietimas yra labai svarbi vieno iš trijų prioritetų (Sumanios visuomenės) kūrimo dalis. Parlamentinių politinių partijų Susitarimas dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030) vertintinas kaip svarbus siekinių dokumentas, apimantis švietimą.

5.2. Ekosistemos veikėjai

Švietimo ekosistemą sudaro daug skirtingų veikėjų, kurie turi labai skirtingas galias ir atsakomybes priimančios politikos sprendimus ir juos įgyvendinant (žr. 5 grafikas).

5 pav. Švietimo ekosistemos instituciniai veikėjai



Šaltinis: parengta N. Putnaitės pagal ŠJ, PMJ, NSŠJ, MSJ ir kitą medžiagą.

5.2.1 Pagrindiniai sprendėjai

Pagrindinis ekosistemos sprendimų priėmėjas yra Seimas, o politikos formuotojas – Vyriausybė. Tačiau ŠMSM turi didelę galią formuoti sprendimus, numatyti priemones jiems įgyvendinti, rengia ir didžiąją dalį Vyriausybės sprendimų, daro didelę įtaką Seimo sprendimams.

PMJ numato ir kitas ministerijas, kaip svarbias veikėjas formuojant žmogiškųjų išteklių politiką, organizuojant darbuotojų tęstinį profesinį mokymą, priėmimo į profesinio mokymo programas planavimą (PMJ, 30 str.), ŠMSM kartu su Ekonomikos ir inovacijų ministerija (toliau – EIM) finansuoja profesinio rengimo programas (PMJ, 26 str., 1, 12 d.), EIM greta kitos veiklos formuoja žmogiškųjų išteklių plėtros politiką ir kontroliuoja jos įgyvendinimą (PMJ, 27 str.), Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – SADM) vykdo bedarbių mokymą ir profesinį orientavimą (PMJ, 36 str., 8–12 d.).

5.2.2. Savivaldybės

Vienos pagrindinių švietimo politikos įgyvendintojų yra savivaldybės. Jos steigia ikimokyklinio, bendrojo ugdymo mokyklas, sprendžia dėl optimalaus „pradinio, pagrindinio, vidurinio ir neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo programų teikėjų“ tinklo (ŠJ, 28 str., 6 d.), rūpinasi ugdymo prieinamumu (ŠJ, 34 str.), teikia kitas švietimo paslaugas mokiniams, įvairią pagalbą mokytojams (ŠJ, 23 str.), turi daug kitų su mokymosi prieinamumu, pasiekimais susijusių funkcijų. Jos steigia ir valdo dalį profesinio mokymo įstaigų (PMJ, 15 str.), kitų steigėjas yra Vyriausybė. Savivaldybių tarybos yra pagrindinis veikėjas MVG kontekste: „tvirtina savivaldybės neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir tęstinio mokymosi veiksmų planą ir skiria jo įgyvendinimo koordinatorių“ (NSŠJ, 8 str., 2 d.). Ministerija drauge su savivaldybėmis skirtingu mastu skiria lėšas suaugusiųjų švietimui, profesiniam mokymui, bendrajam ugdymui.

5.2.3. Švietimo tiekėjai

Pagrindinės švietimo įstaigos yra valstybės ar savivaldybių steigiamos valstybės įstaigos: valstybės ar savivaldybių įsteigtos bendrojo ugdymo mokyklos, ikimokyklinio ugdymo mokyklos, Vyriausybės ar savivaldybių įsteigtos profesinio mokymo įstaigos, Vyriausybės įsteigtos kolegijos ir Seimo įsteigti universitetai (ŠJ, 28 str., 4 d.). Ekosistemos lauke veikia ir visų lygių nevalstybinės įstaigos, įskaitant mokyklas, kolegijas ir universitetus.

Taip pat veikia įvairūs formaliojo ar neformaliojo švietimo teikėjai (NSŠJ, 2 str., 4 d.), įskaitant bibliotekas ir muziejus. Neformalųjį švietimą taip pat teikia muzikos, dailės, kitos menų, sporto mokyklos (ŠJ, 15 str.).

5.2.4. Ekspertinės institucijos, savivaldos institucijos, socialiniai partneriai

Esama plataus rato ekspertinių institucijų, turinčių labai skirtingas funkcijas ir įgaliojimus, tarybų, kurios dalyvauja priimant strateginius politinius sprendimus. Šį numato kelias tarybas, įvardijamas kaip „švietimo savivaldos“ institucijos: Seimas tvirtina Lietuvos švietimo tarybą, ŠMSM - Bendrojo ugdymo tarybą, Vyriausybė – Lietuvos neformaliojo suaugusiųjų švietimo tarybą ir ŠMSM patariančią Aukštojo mokslo tarybą (ŠJ, 62 str.). Seimo įsteigta Lietuvos mokslų akademija atlieka „ekspertines funkcijas svarstant svarbiausius šalies mokslo ir studijų strateginius klausimus“ (MSJ, 16 str.). Vyriausybei atskaitinga LMT atlieka ekspertinę ir patariamąją funkciją mokslo ir studijų klausimais (MSJ, 15 str.).

Dalis institucijų tiesiogiai dalyvauja įgyvendinamos politiką. Nacionalinė švietimo agentūra (NŠA) dalyvauja įgyvendinant ikimokyklinio, priešmokyklinio, bendrojo ugdymo politiką; Studijų kokybės vertinimo centras, Valstybinis studijų fondas – aukštojo mokslo politiką. Akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius tiria akademinės etikos procedūrų pažeidimus (MSJ, str. 17), Lietuvos mokslo taryba atlieka ekspertinę ir patariamąją funkciją valstybės mokslo ir studijų politikos klausimais, prisideda prie šios politikos įgyvendinimo (MSJ 15 str., 1 d.).

Savivaldybėse veikia savivaldybės švietimo tarybos, kuriose atstovaujami „mokiniai, mokytojai, tėvai (globėjai, rūpintojai), socialiniai partneriai, švietimo teikėjai ir (ar) jų asociacijos“ (ŠJ, 61 str., 2 d.). Mokyklose veikia mokyklų tarybos, sudarytos iš mokinių, mokytojų, tėvų (globėjų, rūpintojų) ir vietos bendruomenės atstovų (ŠJ, 60 str.). Profesinio mokymo įstaigose, aukštesiose mokyklose taip pat veikia skirtingus įgaliojimus turinčios tarybos, kuriose dalyvauja institucijų bendruomenių atstovai ir socialiniai partneriai.

Socialiniai partneriai minimi kaip labai plačiai dalyvaujantys įvairiose profesinio mokymo veiklose: politikos formavimo, programų vertinimo, priėmimo planavimo ir pan. (PMJ, 34 str.). PMJ taip pat numatyta patariamoji institucija „sektorinis profesinis komitetas“, sudarytas bendradarbiavimo pagrindu ir koordinuojantis konkretaus ūkio sektoriaus profesinio mokymo klausimus, į jį įtraukiami ministerijų, socialinių partnerių, institucijų atstovai (PMJ, str. 10 str., 2 d.).

Socialiniai partneriai dalyvauja valstybinių aukštųjų mokyklų tarybose (MSJ, 27 str.), kai kurių aukštojo mokslo politiką įgyvendinančių institucijų tarybose (MSJ, 22 str.).

Paminėtinos ir įvairios asociacijos, įskaitant mokytojų, mokinių tėvų, studentų, nacionalines ir vietines asociacijas. Švietimo ekosistemoje veikia bene ryškiausios ir veikiausiai įtakingiausios Lietuvoje profsąjungos (Lietuvos švietimo ir mokslo profesinė sąjunga, Lietuvos švietimo darbuotojų profesinė sąjunga). Švietimo profesinių sąjungų protestai buvo viena iš pagrindinių priežasčių, paskatinusių 2018 m. atsistatydinti Švietimo ir mokslo ministrę.

5.2.5. Stebėsenos ir analizės institucijos

STRATA vykdo žmogiškųjų išteklių ir profesinio mokymo, mokslo ir studijų sistemų stebėseną, analizę (PMJ, 32 str.; MSJ, 21 str.). Švietimo stebėseną vykdo ir su švietimu susijusius tyrimus organizuoja NŠA. Duomenis apie mokslo tyrimus ir studijas renka ir LMT.

5.3. Skaitmeninė infrastruktūra

Sukurta nemažai skaitmeninės infrastruktūros. Švietimo valdymo informacinė sistema (ŠVIS) kaupia įvairiausias mokymo ir studijų duomenis, kurie leidžia analizuoti Lietuvos švietimo būklę. Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema (AIKOS) teikia informaciją apie mokymosi galimybes: profesijas, kvalifikacijas, studijų ir mokymo programas, švietimo ir mokslo institucijas ir priėmimo taisykles. Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti (LAMA BPO) elektroniniu būdu vykdo priėmimą į Lietuvos aukštąsias mokyklas ir profesinio mokymo įstaigas, suteikiant galimybę rinktis iš kelių aukštųjų mokyklų ar profesinio mokymo įstaigų programų. Egzistuoja ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos prižiūrimi mokinių, studentų registrai.

Veikia ir tokios sukurtos nenacionalinės sistemos, kuriomis naudojasi nemažai mokymo įstaigų tvarkydamos mokinių įvertinimą, mokytojų užduotis ir pan. (*Mano dienyne, TAMO dienyne, EDUKA klasė, EDUKA dienyne*). Institucijos naudojasi ir atskiromis savomis informacinėmis sistemomis, skirtomis įvairiems tikslams.

Pastebėtina, kad skaitmeninė infrastruktūra yra gana fragmentuota. Nemažai atvejų (išskyrus kai kurias nacionalines platformas kaip AIKOS, LAMA BPO) nėra bendros skaitmeninės infrastruktūros platformos ar registro, kuris vartotojams leistų susigaudyti ir pasirinkti geriausius variantus. Duomenys nėra kaupiami, kad būtų galima vertinti konkretaus mokinio pasiekimų pažangą.

5.4. Pokyčio sąlygos ir menkas strategijų poveikis ekosistemos pokyčiui

Švietimo ekosistemos pokyčio galimybes riboja vertikalus sprendimų priėmimas ir centralizuotas sprendimų įgyvendinimas. Dabartiniame modelyje pokytis priklauso nuo to, ar jis atsiduria konkrečioje Vyriausybės darbotvarkėje ir ar ŠMSM vadovybė pajėgi imtis stiprios lyderystės bei geba pokytį gerai administruoti. Ekosistemoje yra mažai horizontalaus bendradarbiavimo priimanant sprendimus ir atsakomybės pasidalijimo juos įgyvendinant. Tad pokytis reiškia veikiau revoliuciją nei procesą.

Šiuo ekosistemos savitumu bent iš dalies galima paaiškinti ligšiolinį pokyčių pobūdį. Pavyzdžiui, nacionalinės strategijos, švietimo strategijos ir kiti strateginiai dokumentai turi sąlygiškai mažą poveikį ekosistemos pokyčiams (NŠA, 2019, LRV kanceliarija, 2019). Iš 15 vertinimo rodiklių, atlikus „Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos“ pusiaukelės analizę (NŠA, 2019, p. 14) pagal pusiaukelės siekinius, buvo įgyvendinti 4, iš jų du susiję su skirtingų amžiaus grupių išsilavinimo lygiu. Vyriausybės, formuodamos savo programas, įtraukė labai mažai Strategijoje buvusių rodiklių siekinių: XVI ir XVII Vyriausybės atitinkamai penktadalį ir trečdalį (NŠA, 2019, p. 110–111). Abiejų Vyriausybių programoms ir Strategijai bendri tik trys tie patys siekiniai (NŠA, 2019, p. 111). Strategijos „Lietuva 2030“ su švietimu susiję tikslai taip pat nebus pasiekti (LRV kanceliarija, 2019, p. 10).

Vyriausybės nelinkusios strategijų tikslus įtraukti į savo programas. Nėra reguliarių tyrimų, kurie matuotų, koku mastu įgyvendinamos Vyriausybės programos švietimo srityje. Gali būti, kad net ir Strategijos nuostatas įtraukus į Vyriausybės programą tai negarantuotų jų įgyvendinimo. Pernelyg menkai veikia ir kiti strategijų įgyvendinimo mechanizmai (ministerijų, savivaldybių lygiu).

Vadinasi, pokyčius lemia Vyriausybės keliami tikslai, noras imtis juos įgyvendinti, o svarbiausi strateginiai dokumentai ir juose keliami tikslai netampa impulsu nuosekliems ilgalaikiams pokyčiams švietimo srityje.

Pokyčiams įtakos turi Vyriausybę sudarančių partijų politinės, programinės nuostatos. Keičiantis vyriausybėms gana ryškiai keičiasi ir jų keliami tikslai. Skirtingas partijų įsivaizdavimas, kaip siekti švietimui svarbių tikslų, yra viena iš priežasčių, kodėl neįvyksta ilgalaikiai kryptingi pokyčiai švietime, nuolat keičiasi svarbiausi orientyrai.

Vyriausybės vienvaldytė rengiant pokyčius ir jų imantis reiškiasi ir tuo, kad dažniausiai nesiremiama jau taikomomis vienomis ar kitomis praktikomis ar pavyzdžiais Lietuvoje. Kaip svarbus impulsas pokyčiams dažnai akcentuojami įvairūs tarptautiniai reitingai. Vyriausybės programose, politiniuose susitarimuose, net strategijose PISA tyrimų rezultatai, Lietuvos universitetų patekimas į tam tikrą tarptautinių reitingų vietą įtraukiami į pagrindinius ar net vienintelius matuojamus sėkmės rodiklius (LRS, 2013, p. 17; LRS, 2020, p. 8; LRS, 2012, p. 23), neatsižvelgiant į pačių reitingų ribotumą. Be to, reitingų rodikliams pasiekti gali būti pasitelkiamos vis kitos priemonės.

Pagrindiniai nuolat minimi Lietuvos pasiekimai, lyginant su kitomis šalimis, susiję su švietimo ir aukštojo mokslo studijų prieinamumu. Tai galima sieti su tokiais kultūrinėmis visuomenės nuostatomis kaip švietimo siejimas su gyvenimo sėkme. Tačiau ši sėkmė pirmiausia sietina su Konstitucijos nuostatomis. Būtent Konstitucija įtvirtina didelį švietimo prieinamumą ir ilgą privalomo švietimo trukmę: „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas. Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ (LRK, 41 str.). Konstitucija taip pat nustato gana aiškias valstybės kišimosi ir į švietimo lauką ribas ir reguliavimo prievoles. Pavyzdžiui, numato galimybę rasti nevalstybinėms mokymo įstaigoms, įtvirtina autonomiją aukštosioms mokykloms ir numato

valstybės prievolę prižiūrėti mokymo įstaigų veiklą (LRK, 40 str.). Konstitucinio Teismo išaiškinimai gali būti viena iš priežasčių, kodėl sunkiai pertvarkomas aukštųjų mokyklų tinklas ar kodėl gana siaura mokyklų autonomija.

Vertikalus pokyčio sprendimų priėmimo pobūdis paaiškina, kodėl pokyčiai švietimo sistemoje tokie nepastovūs, susiję su didele Vyriausybės atsakomybe, vyksta kaip revoliucijos ir ekosistemos sukrėtimai ar nacionaliniu mastu vykdomi pokyčio eksperimentai, kurių rezultatus sudėtinga nuspėti.

5.5. Ekosistemos dinamika: silpnas partnerių įgalinimas

Vertikalus sprendimų priėmimas ir centralizuotas jų įgyvendinimas atsiskleidžia per socialinių partnerių įtraukimą į švietimo procesus. Pastebėtina, kad į sprendimų priėmimo procesus, įvairius valdymo lygius yra įtraukiama nemažai socialinių partnerių. Tai gali būti vertinama kaip labai pozityvus ekosistemos bruožas. Kai kuriais atvejais socialiniai partneriai atlieka reikšmingą funkciją (LMT). Tačiau dažniausiai jie dalyvauja tarybose ar institucijose, kurios teturi patariamąją funkciją, jiems nenumatyti konkretūs įgaliojimai veikti politikos įgyvendinimą.

Patariamąsios institucijos švietimo klausimais, vadinamos švietimo savivaldos institucijomis ir pagal apibrėžimą įtraukiančios socialinius partnerius ir suinteresuotas puses, neturi realių įgaliojimų. Bendrojo ugdymo taryba inicijuoja ir pritaria įvairiems ŠMSM projektams, susijusiems su švietimo kaita; Lietuvos neformaliojo suaugusiųjų švietimo taryba svarsto neformaliojo švietimo plėtros perspektyvas, atlieka projektų analizę; Aukštojo mokslo taryba atlieka ekspertinį vertinimą, konsultuoja, teikia siūlymus dėl švietimo plėtros, pataria ministrui strateginiais aukštojo mokslo plėtros klausimais (ŠJ, 62 str.). ŠMSM ministras konsultuojasi su „Lietuvos neformaliojo suaugusiųjų švietimo taryba ir kitais socialiniais partneriais, rengia nacionalines plėtros programas“ (NSŠJ, 8 str., 1 d.). Socialiniai partneriai minimi PMĮ prie įvairių veiklų, tačiau realiai jiems suteikiama teisė „dalyvauti“ procesuose, nekonkretizuojama, kaip jie galėtų daryti realią įtaką priimamiems sprendimams (PMĮ, 34 str.).

Ministrui ar Vyriausybei patariančioms taryboms, net jei jos ir gali pareikšti nuomonę įvairiais klausimais, suteikiamos minimalios galios tiesiogiai veikti švietimo ir aukštojo mokslo politikos formavimą. Jų nuomonės formaliai gali būti nepaisoma.

Panašiai ir su kitomis institucijomis. Savivaldybių švietimo taryba analizuoja švietimo politikos vykdymą, „pritaria švietimo politikos strateginius tikslus ir pažangos uždavinius įgyvendinančioms priemonėms ir projektams ir telkia visuomenę jiems siekti“ (ŠJ, 61 str., 4 d.). Minima, kad savivaldybių švietimo tarybos ir Bendrojo ugdymo taryba „pritaria“ projektams ir priemonėms, tačiau nėra apibrėžta, ką pritarimas reiškia ir kas vyktytų nepritarimo atveju.

Pagrindinį politikos įgyvendinimo toną duoda ŠMSM, kuri per Vyriausybės sprendimus ar tiesiogiai labai stipriai veikia savivaldybes. Mokyklos, profesinės mokyklos turi labai mažai autonomijos priimti sprendimus dėl švietimo politikos tikslų įgyvendinimo.

Esama ir kelių pavyzdžių, kai socialiniams partneriams suteikiamos realios atsakomybės ir galimybė priimti sprendimus. Iš ekspertinių ir patariamųjų institucijų kiek didesnę įtaką turi Lietuvos mokslo taryba. Į kai kurias jos išvadas Vyriausybė privalo atsižvelgti (MSJ, 36 str., 4 d.; MSJ, 75² str., 3 d.), nors didelę dalį jos ekspertinei kompetencijai priderančių siūlymų ministras teprivalo „įvertinti“ (pavyzdžiui, MSJ, 54 str.). Ji turi ir savarankiškų politikos įgyvendinimo funkcijų, net jei jos nėra labai plačios.

Socialiniai partneriai įeina į universitetų ir kolegijų tarybas. Nors socialiniai partneriai jose nedominuoja, bet šios tarybos turi labai aiškias sprendimo dėl biudžeto funkcijas, renka rektorių ir direktorių.

Profesiniame mokyme gana svarbi funkcija suteikiama sektoriniam profesiniam komitetui, sudaromam bendradarbiavimo pagrindu. Jam numatyta funkcija koordinuoti konkretaus ūkio sektoriaus strateginius kvalifikacijų sistemos formavimo ir profesinio mokymo klausimus (PMĮ, 2 str., 10 d.). Komitetų sudėtis formuojama taip, kad jie gali būti svarbi bendradarbiavimo platforma: ministerijų atstovai pagal ūkio sektorius, socialiniai partneriai, profesinio mokymo įstaigų bei mokslo ir studijų institucijų atstovai (PMĮ, 10 str., 2 d.).

Komitetams priskirta atsakomybė kai kuriais labai svarbiais klausimais: su jais turi būti derinami profesiniai standartai (PMĮ, 13 str., 14 d.), jie atlieka svarbų vaidmenį sprendžiant dėl pameistrystės (PMĮ, 19 str., 3 d.). Vis

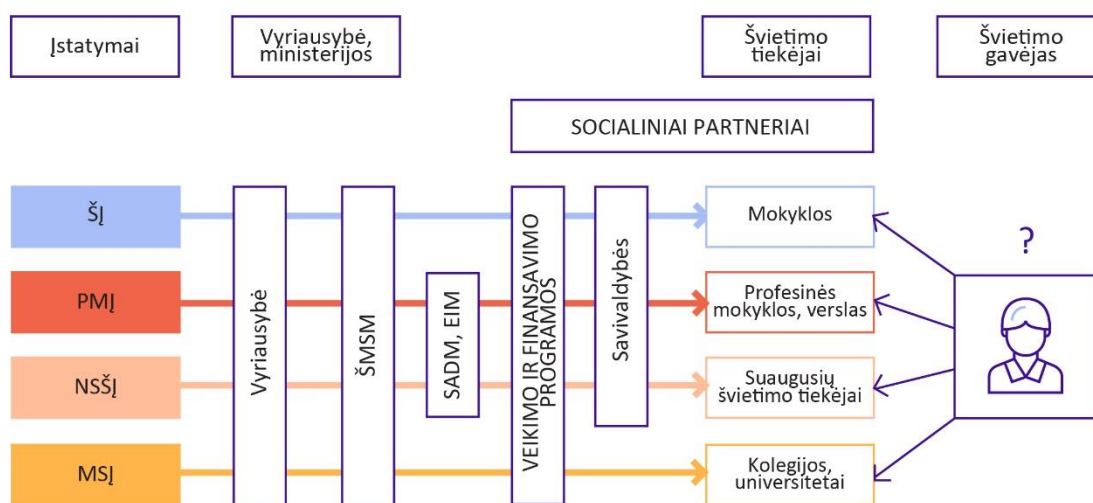
dėlto tokių funkcijų nėra daug. Tai labiau patariamoji institucija, kuriai įstatymu numatyta labiausiai „dalyvavimo“ funkcija priimant sprendimus dėl profesinio mokymo programų (PMĮ, 22 str., 7, 9 d.).

Kai kurios išimtys, kai partneriams suteikti savarankiški įgaliojimai, tik patvirtina faktą, kad Lietuvos švietimo ekosistema grįžta tradiciniu hierarchijos, nurodant, kaip veikti, o ne bendradarbiavimo, įtraukiant įvairius ekosistemos veikėjus, modeliu. Nėra įprasta veikėjams deleguoti savarankiškas funkcijas ir atsakomybes. Didesniam sistemos efektyvumui būtų naudingi didesni, įstatymais nustatyti socialinių partnerių ir kitų ekosistemos veikėjų įgaliojimai, jų įtraukimas į įvairias bendradarbiavimo schemas rezultatams siekti, stiprinant bendradarbiavimo kultūrą (Vartiainen et al., 2020) įvairiuose ekosistemos sektoriuose.

5.6. Ekosistemos veikėjų bendradarbiavimo pobūdis

Pokyčio galimybė, jo kokybė ir tvarumas iš dalies priklauso nuo ekosistemos veikėjų autonomijos ir galios ribų. Kaip minėta, Lietuvos švietimo ekosistemoje labai ryškiai dominuoja vertikalus ir iš dalies centralizuoto valdymo tendencija, kurią charakterizuoja didelė Vyriausybės ir ŠMSM įtaka priimant sprendimus ir juos įgyvendinant. Šis ekosistemos funkcionavimo bruožas reiškiasi menku ar jokių ekosistemos veikėjų tarpusavio bendradarbiavimu. Ekosistemos veikėjai nesusieti į tinklus, jie veikia tarsi atskiruose nesusisiejančiuose laukuose (bendrojo ugdymo, profesinio mokymo, suaugusiųjų švietimo, aukštojo mokslo), kiekvienas įgyvendindamas savo siaurus Vyriausybės, ŠMSM ar kitų ministerijų skirtus uždavinius (žr. 6 grafikas).

6 pav. Švietimo ekosistemos bendradarbiavimo pobūdis



Šaltinis: parengta N. Putinaitės

Dabartinės ekosistemos veikimo rezultatyvumas ir galima pokyčio sėkmė siejama vien su sėkmingu ŠMSM ir savivaldybių bei ŠMSM ir kitų ministerijų bendradarbiavimu. Politikos įgyvendinimo lygiu švietimas, suaugusiųjų švietimas, profesinis mokymas vykdomas atsakomybes dalijantis Vyriausybei (ministerijomis) ir savivaldybėms. Bendradarbiavimo ir funkcijų modelis yra vertikalus ir centralizuotas: Vyriausybė apibrėžia tvarką, kaip politika turi būti įgyvendinta (įskaitant ir pagal kokią metodiką skiriamos lėšos), o savivaldybės ja vadovaudamosi priima sprendimus (žr. ŠĮ, 18 str., 9 d.; PMĮ, 36 str.). Pavyzdžiui, Vyriausybė tvirtina reikalavimus visų profesinio mokymo įstaigų dalininkams (PMĮ, 17 str., 19 d.), planuoja mokinių priėmimą į profesinio mokymo įstaigas, organizuoja profesinio mokymo tiekėjų tinklą (PMĮ, 33 str.). Jei mus tenkintų centralizuotas ir vertikalus švietimo valdymo modelis, pagal jį įstatymuose numatytas bendradarbiavimas gali būti veiksmingas, net ir jei praktikoje esama trūkumų. Pavyzdžiui, ekspertai analizuodami MVG sistemą nurodo neatitikimus tarp centro ir vietos politikos (ESTEP, Visionary Analytics, 2018).

Vis dėlto šis modelis neišnaudoja visų ekosistemos galimybių pasiekti kuo geresnius vaikų ir suaugusiųjų švietimo rezultatus, pavyzdžiui MVG politika vertinama kaip neintegrali ir neefektyvi (STRATA, 2021). Esamas modelis nedeleguoja savivaldybėms pakankamai funkcijų, kad galėtų reikalauti atsakomybės už švietimo rezultatus.

Ir apskritai nėra aiškiai nustatyta atsakomybė švietimo institucijų steigėjams (savivaldybėms ar ministerijoms) už nepasiektus švietimo rezultatus. Nėra išvystytos horizontalaus bendradarbiavimo praktikos (tarp skirtingų ministerijų, ŠMSM ir savivaldybių, įvairių švietimo tiekėjų), kurios leistų išspręsti tokius kompleksinius uždavinius, kaip MVG vystymas, kokybės skirtumų tarp skirtingų mokyklų mažinimas.

Nors ŠĮ yra visos švietimo sistemos jungiamasis teisinis pagrindas, tačiau vienas pagrindinių Lietuvos švietimo bruožų yra švietimo sistemos padalijimas į atskiras posistemas ir vertikalus sistemos valdymas (iš atsakingų ministerijų). Vaikų mokymas ir ugdymas, profesinis mokymas, suaugusiųjų švietimas, aukštasis mokslas turi atskirus įstatymus, yra skirtingai valdomi, skirtinga atsakomybė už pasiektus rezultatus. Vertikalus valdymas švietime (ŠMSM kaip pagrindinei politikos nustatytojai veikiant per valstybinius švietimo tiekėjus) palieka mažai vietos savivaldybių ar atskirų mokyklų iniciatyvoms ir eksperimentams ieškant įvairių švietimo tiekėjų, institucijų ir formų bendradarbiavimo modelių geriausiam rezultatui pasiekti. Be to, jis neleidžia efektyviai koordinuoti visoms amžiaus grupėms reikalingų įgūdžių ugdymo. Pavyzdžiui, jei Lietuva norėtų iš esmės pagerinti visuomenės skaitmeninius įgūdžius, Vyriausybei ir ministerijoms reikėtų patvirtinti kelias atskiras programas su atskiromis priemonėmis ir galimais skirtingais tiekėjais.

Paminėtos kai kurios eksperimentinės praktikos jungiant atskirus segmentus. Skuodo rajono savivaldybėje, rekomendavus Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai, pastaraisiais metais buvo ieškoma būdų, kaip konsoliduoti švietimo paslaugas, kad vienu metu gimnazistai galėtų įgyti kokybišką bendrąjį ugdymą ir profesinį mokymą, praktinių kompetencijų ar net kvalifikaciją (Skuodo rajono savivaldybė, 2020-02-20; Kilijonienė, 2022).

2021 m. Vyriausybei patvirtinus griežtesnius reikalavimus mokyklų tinklui (LRV, 2021), Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (ŠMSM, 2021 gruodžio 22b, p. 13) pateikė kelis galimus mokyklų jungimo į stambesnius juridinius vienetus modelius, grįstus jau egzistuojančiomis praktikomis. Nors kol kas nėra duomenų apie šių jungimų rezultatyvumą, tačiau eksperimentuojant su mokinių pavėžėjimu ar mokytojų mainais gali būti atrasti būdai kelti mokymo kokybę.

Šie pavyzdžiai vis dėlto atskleidžia, kad švietimo ekosistemoje bandomieji ar eksperimentiniai projektai, ieškant geriausių horizontalaus bendradarbiavimo praktikų, yra išimtiniai. Kita vertus, jie atskleidžia, kad ekosistemos veikėjų noras eksperimentuoti ir ieškoti sprendimų net centralizuotoje ir vertikalios valdomoje sistemoje nėra visai užgesęs.

6. SSGG analizė ir poreikių nustatymas

Šiame skyriuje, remiantis ataskaitoje atlikta ankstesnių švietimo, ugdymo ir įgūdžių programų Lietuvoje analize, taip pat ir švietimo ekosistemos analize, pateikiamos Lietuvos švietimo sistemos silpnybės, stiprybės, galimybės ir grėsmės. Remiantis atskleista švietimo sistemos būklės ir norimo ateities scenarijaus skirtumu, identifikuoti sistemos poreikiai.

6.1. Silpnybės

Visuomenės, darbdavių nepasitenkinimas švietimo situacija, nepasitikėjimas švietimo galimybėmis suformuoti įgūdžius ir žinias sėkmingam gyvenimui, mokinių tėvų ar net politikų nepasitikėjimas mokytojais.

Iki šiol formuotos švietimo strategijos paprastai neatnešdavo laukiamų ar deklaruotų rezultatų. Esama nusivylimo vykusiomis švietimo reformomis.

Į ES vidurkį orientuotas bendras švietimui skirtas finansavimas, o finansavimas vienam studentui – vienas žemiausių tarp EBPO šalių.

Didelės mokinių pasiekimų skirtumų žirkklės vertinant įvairias mokyklas. Mažas ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo prieinamumas vaikams iš socialinės rizikos šeimų, silpnesnių socialinių-ekonominių grupių vaikams. Dideli skirtumai tarp bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo kokybės. Menkas profesinio mokymo prestižas.

Mokytojo profesija nėra tokia populiari, kad rastųsi konkurencija tarp norinčiųjų tapti mokytojais. Mokytojai turi nedaug autonomijos formuoti mokymo procesą. Kol kas daug sunkumų ieškant ir atrandant keliamus reikalavimus atitinkančius, iniciatyvius mokyklų vadovus.

Žemas MVG rodiklis, nelanksti mokymosi pasiūlos sistema, menkai aiškinamasi paklausa, netolygus įvairių socialinių grupių įsitraukimas į mokymąsi. Menka žmonių motyvacija mokytis visą gyvenimą.

Labai menkas vieno studento finansavimas. Į aukštąsias mokyklas priimama nemažai stojančiųjų, kurių menkas pasirengimas studijoms gali būti kliūtis parengti aukštos kvalifikacijos specialistus, skirtingas įstojusiujų lygis gali daryti neigiamą įtaką visai aukštojo mokslo kokybei. Universitetuose mažai studijų programų, dėstomų užsienio kalba, nepakankamas dėstytojų kalbos mokėjimo lygis, dėl to studijuoja nedaug užsienio studentų.

Menkas įvairių nevalstybinių švietimo tiekėjų įsitraukimas į įvairiausių švietimo ir su švietimu susijusių paslaugų teikimą.

Labai platus bendrojo ugdymo mokyklų, profesinio mokymo įstaigų ir aukštųjų mokyklų tinklas, todėl nėra pakankamai sutelkti ištekliai geresnei mokymosi kokybei pasiekti. Neatrastas gerai veikiantis paskatų siekti kokybės (visuose švietimo lygiuose) modelis.

Politiniai sprendimai grįsti vertikaliu Vyriausybės atsakomybės modeliu ir todėl nėra tvarūs. Švietimo ekosistemoje socialiniams partneriams nesuteikiami ženklesni įgaliojimai ir atsakomybė, švietimo savivaldos institucijos menkai gali veikti priimamus sprendimus. Vyriausybės į savo programas beveik neįtraukia nuostatų iš ilgalaikių strategijų. Keičiantis vyriausybės pokyčių tęstinumas ne visada užtikrinamas. Priimant sprendimus pernelyg menkai vadovaujamosi švietimo sistemos tyrimais ar ekspertizėmis, nesiremiama prieš tai išbandytais švietimo eksperimentais ir inovacijomis.

Švietimo ekosistemos lauke veikia labai daug skirtingų veikėjų, kurių atsakomybė už rezultatus ir atskaitomybė nėra iki galo suderintos, nepakankama jų veikimo autonomija. Trūksta efektyvaus ministerijų, savivaldybių,

skirtingų veikėjų bendradarbiavimo modelių siekiant geriausių rezultatų švietimo srityje. Švietimo politikos įgyvendinimas pernelyg centralizuotas.

6.2. Stiprybės

Per pastaruosius trisdešimt metų švietimo sistema labai stipriai keitėsi, tai pareikalavo didelio sistemos dalyvių lankstumo ir gebėjimo pokyčius priimti kaip neišvengiamą gero sistemos funkcionavimo sąlygą. Mokytojai ir dėstytojai geba greitai prisitaikyti prie išorės iššūkių – tą atskleidė pandemijos sukelta būtinybė pereiti į nuotolinį mokymą.

Esama mokyklų, profesinio mokymo įstaigų, kuriose vadovybė imasi vienu ar kitu naujų praktikų ir inovacijų, siekdama kuo geresnių rezultatų. Kai kurios iš šių praktikų galėtų tapti pavyzdinėmis ir nacionaliniams sprendimams.

Didelis formaliojo mokymo prieinamumas Lietuvos piliečiams, taip pat – ir galimybės mokytis. Ilga mokymosi trukmė. Gana didelis ikimokyklinio ir priešmokyklinio mokymosi prieinamumas. Mažai nesimokančiųjų bendrojo lavinimo mokykloje, daug baigiančiųjų aukštojo mokslo studijas. Aukštas bendras Lietuvos gyventojų išsilavinimo lygis.

Gana gera ir atnaujinama mokyklų, profesinio mokymo įstaigų infrastruktūra.

Įvertinant švietimui bendrai, aukštajam mokslui ir moksliniams tyrimams skiriamą finansavimą, bendri mokinių pasiekimai gali būti vertinami kaip aukšti, o VU patekimas į QS WUR reitingų 400-uką vertintinas kaip išskirtinai geras rezultatas. Tai galimai rodo, kad dirbantieji švietimo ir aukštojo mokslo sektoriuje deda dideles pastangas rezultatams pasiekti.

Valstybės ateities strategijose švietimui suteikiama labai svarbi vieta. Tai rodo, kad tikima didele švietimo įtaka valstybės ir visuomenės pokyčiams.

Teisės aktuose numatytas įvairių socialinių partnerių dalyvavimas formuojant ir vykdant švietimo ir aukštojo mokslo politiką. Į švietimo ir aukštojo mokslo institucijų valdymą yra įtraukiami visuomenės ir verslo atstovai. Socialiniai partneriai turi galimybę stebėti politinius procesus ir juos netiesiogiai veikti.

Švietimo ekosistemoje esama decentralizacijos požymių (savivaldybių ir ŠMSM sąveika), kai kurios įstaigos turi plačią autonomiją (pvz., aukštosios mokyklos). Nemažas vaidmuo dėl pokyčių švietime skirtas savivaldybėms. Tai leidžia joms identifikuoti būtent savo regiono poreikius, problemas ir bent iš dalies įgalina į juos atsižvelgti priimant sprendimus.

6.3. Galimybės

Didėjant ekonominei konkurencijai pasaulyje, plečiantis ekonominių veiklų ir darbų robotizacijai, politikai gali vis geriau suprasti aukštos kvalifikacijos ir įgūdžių, tai yra ir kokybiško švietimo, svarbą kaip tokio konkurencingumo pagrindą.

Tolesnis technologijų vystymasis gali daryti jas daug labiau pritaikomas mokymuisi, atpiginti su technologijomis siejamo mokymosi infrastruktūrą. Tai gali atverti naujus kelius plačiam naujų mokymosi metodų (mokyklose, aukštajame moksle, profesiniame mokyme) taikymui.

6.4. Grėsmės

Saugumo situacijos nestabilumas pasaulyje švietimą gali išstumti į politinio prioriteto užribį, šiai sričiai ir jos pertvarkai skiriamą vis mažesnę finansavimą ir politinį dėmesį. Tai užkirstų kelią efektyvioms švietimo sektoriaus pertvarkoms, keltų grėsmę, kad švietimo tikslai būtų labai siaurai apibrėžti (prisidėti prie technologijų plėtros ar

diegti siaurai suprastą patriotinį naratyvą), kokybiškas švietimas (įskaitant šiuolaikinę infrastruktūrą ir gerai pasirengusius mokytojus) būtų prieinamas tik daliai visuomenės socialinių grupių ar tik tam tikrus gebėjimus turintiems individams. Universitetų studijų ir mokslo infrastruktūra nebūtų atnaujinama, jie negebėtų konkuruoti tarptautiniu lygiu.

Technologijų raida gali labai stipriai individualizuoti mokymąsi, be tinkamo atsako gali sunykti bendruomenės integralumui, tvariai tapatybei reikalingas bendras kultūrinis, vertybinis, žinojimo pagrindas.

6.5. Poreikiai žvelgiant į norimą ateitį

Poreikiai išryškėja, lyginant norimą scenarijų su esama ekosistemos būkle. Esama šešių pagrindinių poreikių.

Pirma, siekiant, kad išsipildytų sėkmės scenarijus, valstybėje turi būti įgyvendinta ambicinga švietimo ir mokslo plėtros reforma, švietimui ir mokslui skiriami dideli finansiniai ištekliai. Antra, kokybiškas švietimas turi būti prieinamas visiems nepriklausomai nuo socialinių, ekonominių ir teritorinių veiksnių, visos mokyklos turi teikti kokybišką išsilavinimą. Švietimas turi būti būdas mažinti visuomenės socialinę atskirtį. Trečia, į mokymosi metodus turi būti integruotos technologijos, mokymo tikslas – patyrimu grįstas žinojimas, remiantis įvairių disciplinų sinergija. Taikomas personalizuotas kiekvieno mokinio gebėjimų ugdymas. Mokykla turi ne vien perduoti žinias ir kompetencijas, bet ir ugdyti visapusę, kūrybingą, smalsią ir atsakingą asmenybę, gebančią imtis lyderystės ir veikti drauge su kitais. Ketvirta, mokytojai turi būti aukštos kompetencijos, nuolat besitobulinantys, gebantys pasirinkti ir kurti mokymosi metodus. Penkta, MVG turi būti neatskiriama kiekvieno Lietuvos gyventojo kasdienybės dalis. Tam sudarytos sąlygos ir esama poreikio. Į mokymąsi įsitraukusios visų lygių švietimo institucijos, įskaitant ir universitetus. Šešta, universitetai turi konkuruoti pasauliniu mastu, jų tinklas turi būti sutelktas. Jie turi generuoti idėjas ir siūlyti aktualių tikrovėje kylančių ir galinčių išskirti iššūkių sprendimus.

Švietimo ekspertų diskusijoje, rengtoje svarstant „Lietuva 2050“ scenarijus, ir ekspertinės apklausos metu buvo išsakytos ekspertų nuomonės ir idėjos, iš esmės atitinkančios čia išskirtas poreikių kryptis (žr. 4. lentelę). Plačiau pagrindines ekspertų nuomones žr. 2 priede.

4 lentelė. Ekosistemos poreikiai

Poreikiai	Švietimo ekspertų nuomonės
Įgyvendinti ambicingą švietimo ir mokslo reformą, ženkliai didinti finansavimą	Reikia keisti visuomenės ir politikų požiūrį į sritį, jai skiriant daugiau dėmesio. Būtina numatyti ilgalaikio investavimo priemones į mokytojus, dėstytojus, švietimo ir studijų infrastruktūrą. Švietimo pokytis turi būti esminis ir grįstas įrodymais.
Pasiekti, kad kokybiškas švietimas būtų visiems prieinamas	Gerinti prieigą prie kokybiško švietimo, kurti socialinius „lifthus“ socialiai pažeidžiamoms grupėms, teikti į jas nukreiptas akademinės paslaugas.
Iš esmės atnaujinti mokymo metodus mokyklose, personalizuoti mokymąsi	Besimokantysis ir mokytojas turi būti kūrėjai, bendrai kuriantys mokymosi aplinką; ugdymo turinyje ir metoduose turi būti išlaikyta harmonija tarp mokslo, technologijų ir kultūros. Besimokantieji turi nebijoti eksperimentuoti, klysti.
Mokykla turi ugdyti visapusę asmenybę	Mokykla – vieta, kurioje žmogus pasiekia brandą, tampa naudinga visuomenės dalimi; į vaiko ugdymą turi būti žvelgiama holistiškai; turi būti orientuojamasi į tokių savybių ugdymą kaip atvirumas, empatija, gebėjimas prisitaikyti.
Mokytojai turi būti aukštos kompetencijos, nuolat besitobulinantys	Talentingiausi mokytojai turėtų rinktis mokytojų, dėstytojų profesijas, jie turi tapti kūrėjais; turi būti suteikiamos kompetencijos atostogos ir didinami atlyginimai.
Mokymasis visą gyvenimą turi tapti kiekvieno poreikiu ir galimybe	Turi būti didinamas vyresniosios kartos įsitraukimas į švietimą, juos integruojant į šiuolaikinę visuomenę.

Universitetai turi tapti tarptautinio lygio, siūlyti tikrovės iššūkių sprendimus

Turi būti užtikrintas tarpdiscipliniškumas ir studijų personalizavimas, studijas reikia remti iššūkių sprendimu; aukštojo mokslo sistema atvira: studentai renkasi modulius iš skirtingų aukštųjų mokyklų.

Šaltinis: parengta N. Putinaitės pagal STRATA (2022). Lietuva 2050. Valstybės ateities scenarijai; 2050 švietimo ekspertų diskusijos medžiaga; Lietuva 2050 ekspertinė apklausa.

7. Pasiūlymai dėl švietimo, ugdymo ir įgūdžių ekosistemos transformacijos

Šiame skyriuje pateikiami siūlymai dėl esamos ekosistemos transformacijos. Pasiūlymų atrama yra anksčiau analizėje išryškinti pagrindiniai švietimo sistemos poreikiai, t. y. pokyčiai, kurių reikia, kad būtų įgyvendintas norimas ateities scenarijus.

Siekiant norimo scenarijaus pagrindiniai tikslai yra: visiems prieinamas kokybiškas mokymas, personalizuotas mokymas, MVG, tapęs kasdienybės dalimi, tarptautinės kokybės aukštasis mokslas. Šiame kelyje būtina atskirti vidurinį ugdymą, suaugusiųjų mokymą ir aukštąjį mokslą.

7.1. Norima ryškių pokyčių ugdant vaikus

Norima, kad vidurinis ugdymas būtų labiau personalizuotas, ugdytų atsakingą, drąsų ir atsparų žmogų, kuris gebėtų imtis atsakomybės už bendruomenę. Norima, kad mokiniai išmokytų ieškoti tiesos ir ją pažintų, įgytų tam reikalingas kompetencijas, sugebėtų pasirinkti žinias. Tam reikalingi šie pokyčiai:

Personalizuotas mokymasis numato, kad instituciškai ir struktūriškai turėtų būti panaikintos šiuo metu egzistuojančios perskyros tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo, pirminio profesinio mokymo ir vidurinio ugdymo. Kad tai įvyktų, instituciškai turi būti integruotos profesinio mokymo įstaigos su bendrojo ugdymo mokyklomis, bendrasis ugdymas profesinio mokymo įstaigose pakeltas bent iki vidutinio lygio. Instituciškai integravus įstaigas, lygiui profesinėse mokyklose pakelti būtų galima skatinti mokytojų mobilumą. Neformalųjį švietimą reikėtų integruoti į formalųjį.

Reikėtų tobulinti informacines sistemas, kad jos leistų mokiniams, padedamiems mokyklos konsultantų, susidaryti personalizuotą mokymosi planą, atliepiantį kiekvieno gebėjimus ir polinkius, apimantį dalykus to, kas šiandien yra išskaidyta į formalųjį, neformalųjį, profesinį ir akademinį mokymą. Tam būtų galima specialiai pritaikyti blokų grandinės technologijas. Mokymosi plano konsultanto vaidmuo mokykloje bus išskirtinai svarbus.

Siekiant, kad mokykla būtų ir Lietuvos kultūrinės ir politinės bendruomenės formavimo vieta, mokykloje turi būti išlaikomas tam tikras būtino žinių kanono branduolys, kurio pagrindu formuojama bendra Lietuvos piliečių tapatybė. Tai turi būti kalbos, istorijos ir literatūros disciplinos.

Mokytojo vaidmuo išliks labai svarbus, tačiau keisis. Jis bus instruktorius ir palydovas mokiniams, idealiu atveju inicijuos mokymo ir ugdymo naujoves, eksperimentuos. Labai svarbios bus mokytojo didaktinės (plg. angl. *instructional methods, teaching strategies*) kompetencijos. Turės būti sukurta sistema, kaip didaktinės ar ugdymo naujovės būtų įdiegiamos į mokymosi procesą. Reikia sukurti įprastą praktiką, kad mokytojai gautų nuolatinę pagalbą iš tyrėjų-ugdymo modelių kūrėjų. Turės būti išplėsti ir specialiai finansuojami taikomieji edukologiniai tyrimai ir šių tyrimų rezultatai diegiami per mokytojų kvalifikacijos tobulinimą. Taikomosios edukologijos tyrėjai (ugdymo dizaineriai) turės analizuoti geriausias Lietuvoje pasiteisinusias praktikas ir siūlyti, kad jos taptų visuotinės, analizuoti užsienio praktikas ir ieškoti būdų, kaip jas taikyti Lietuvoje.

Mokytojų rengimas turi būti atnaujintas. Rengiami mokytojai turi specializuotis ikimokykliniam, profesiniam mokymui, pagrindiniam ir viduriniam ugdymui. Visi mokytojais besirengiantys būti studentai turi gauti šiuolaikiškų psichologijos ir didaktikos žinių, visų studijų metu turėti bazinę praktikos mokyklą, kurioje atliktų ir taikomuosius tyrimus. Iki kol Lietuvoje bus sukurtas stiprus dėstytojų didaktų korpusas, studentams dėstyty didaktikos ekspertai iš kitų šalių.

*Fizinės mokyklos vaidmuo išliks labai svarbus, tačiau jis keisis. Čia mokiniai įgis socialinių, bendravimo ir bendruomeniškumo įgūdžių, mokysis lyderystės, mokytojo ar kitų suaugusiųjų asmeny matys gyvensenos pavyzdžius. Mokykloje mokiniai įgis praktinių pažinimo ir tiesos paieškų įgūdžių. Remiantis jau Lietuvoje šiuo metu svarstomomis (žr. Masiliūnienė, 2019-09-02) atvirkštinio mokymosi (angl. *flipped learning*) (Kapur et al., 2022; Abeysekera & Dawson, 2014; Lo & Hew 2017; Clark et al., 2022; Singh & Arya, 2020) praktikomis siūlytina pertvarkyti mokyklų darbą. Pagal mokytojų rekomendacijas mokiniai namuose susipažintų su bazinėmis žiniomis, kurias taikytų ir tikrintų būtent mokykloje, padedami mokytojo. Tam reikia, kad kiekvienas mokinys būtų aprūpintas asmeniniu kompiuteriu ir internetu. Turėtų būti parengta e. mokymosi platforma su plačia bazinio žinojimo temų ir paaiškinimų pasiūla, su kuria mokiniai galėtų susipažinti savarankiškai.*

Praktiniam patyriminiam ugdymui įgyvendinti visos mokyklos turi būti aprūpintos moderniomis laboratorijomis, tyrimams ir pažinimui pritaikytomis vietomis. Turėtų būti diegiamos ir kitos technologijos, mokinį įtraukiančios į pažinimo procesą, pavyzdžiui, socialiniai robotai. Pagal tai, kad praktinė tiriama veiks bus svarbiausia mokymosi procese, turi būti formuojamos ir mokyklų vidinės erdvės. Tai ne standartinės klasės su lygiagrečiai išdėstytais stalais, o daug atviresnės erdvės.

Norima, kad švietimas mažintų socialinę atskirtį. Turi išnykti kol kas dideli mokymo kokybės skirtumai tarp skirtingų mokyklų, esančių kaimuose ir miestuose, ar skirtumai tarp mokyklų didžiuosiuose miestuose. Itin daug dėmesio turi būti skiriama pakankamo dydžio, bet prastus švietimo rezultatus pasiekiančioms mokykloms. Turi būti inicijuojamos specialios finansavimo ir konsultavimo programos ar pagal poreikius koreguojamas esamas „kokybės krepšelio“ projektas (žr. NŠA, 2019). Tokioms mokykloms turi būti skiriamas papildomas finansavimas, nuolatinės ekspertų konsultacijos dėl galimos pažangos. Turi būti eksperimentuojama ir su kitomis praktikomis, pavyzdžiui, mokytojų mainais su gerus švietimo rezultatus pasiekiančiomis mokyklomis, ir panašiomis. Ikimokyklinis ugdymas turi būti prieinamas socialinės rizikos šeimų vaikams.

Turi būti sukurtas mechanizmas, kad savivaldybės norėtų siekti kuo geresnės švietimo kokybės ir diegti švietimo naujoves. Savivaldybėms, kuriose didžiausia švietimo kokybės atskirtis, ar apskritai prasčiausi švietimo rezultatai, turi būti skiriamos atskiros konsultavimo ir pokyčių generavimo programos. NŠA turėtų tapti institucija, kuri nuolat stebi švietimo kokybės būklę, konsultuoja ir įgyvendina kokybės pažangos programas.

Siekiant įgyvendinti šiuos pokyčius, turi būti stipriai didinamos švietimui skiriamos lėšos, ne tik liekiant ties ES vidurkiu, bet ir jį viršijant ir pasiekiant bent rekomenduojamus 6 proc. nuo BVP.

7.2. Norima, kad MVG taptų kasdienybės dalimi

Kiekvienam suaugusiam žmogui per metus valstybė turėtų skirti tam tikrą kiekį nemokamo mokymosi kreditų. Tam reikėtų nemažai papildomo finansavimo. Reikia perdaryti informacinę mokymosi pasiūlos infrastruktūrą, kuri būtų bendra visiems suaugusiesiems, nepriklausomai nuo to, iš kurios ministerijos ar kurios programos lėšų jo mokymasis būtų finansuojamas.

Blokų grandinės technologijos švietime, j išbandytos ir kitose šalyse, galėtų būti pasitelktos įgytoms kvalifikacijoms fiksuoti, išduoti valstybės pripažintiems mokymosi pažymėjimams, užkertant kelią galimam klajokimui ir sudarant sąlygas perkelti duomenis apie įgytas kvalifikacijas.

Turi būti įgyvendinta atviros profesinės ar aukštosios mokyklos koncepcija, orientuota į kreditų kaupimą ir personalizuotą mokymąsi. Pavyzdžiui, Naujos švietimo įstaigos modelyje (žr. Henderson et al., 2022) kalbama apie universitetus, kuriuose studentai gali rinktis įvairius modulius ir kreditus, studijų trukmė nesusieta su konkrečia programa ir jos trukme. Tęstinio profesinio mokymo įstaigos ir aukštosios mokyklos turėtų pertvarkyti savo programas. Jos turėtų būti suskirstytos į įvairias dalis, modulius, kursų grupes. Taip atsirastų plati pasiūla MVG paklausai. Kiekvienas žmogus galėtų individualiai rinktis kreditus, net jei ir nesiektų kokios nors konkrečios kvalifikacijos pripažinimo. Pradiniame etape (iki 2035 m.) aukštosioms mokykloms ir tęstinio profesinio mokymo įstaigoms suteikiama finansinė paskata pertvarkyti mokymo ir studijų programas, kad jos atitiktų MVG poreikius, taip pat – ir personalizuoto mokymo tikslus. Atitinkamai turi būti pertvarkoma ir teisinė bazė.

Verslas turi būti skatinamas įsitraukti į MVG (apmokant naujus savus darbuotojus ar keliant anksčiau dirbusių darbuotojų kvalifikaciją) per įvairias valstybės iš dalies finansuojamas programas ar mokesčių lengvatas. Per įvairias programas turi būti sudarytos paskatos į mokymosi veiklas įsitraukti nevyriausybinėms ir kitoms organizacijoms, jų veiklas kreipiant į socialinės rizikos grupių asmenis.

MVG valdymas ir finansavimas turi keistis. Valdymo sistema turėtų tapti labiau horizontali ir decentralizuota. Turėtų rasti tarpministerinė koordinacinė grupė ar institucija. Daugiau atsakomybių ir atskaitomybių turi būti suteikta savivaldybėms (Švedijos pavyzdį žr. Ericson, 2006). Finansavimo sistema turi apimti įvairiausias programas ir turi būti atvira įvairiausiems mokymosi tiekėjams (OECD 2022, p. 4). Švietimo, mokslo ir sporto ministerija prižiūrėtų MVG modulių kokybę, plačiau įtraukdama socialinius partnerius.

Suomijos medijų edukacijos pavyzdys įgyvendinant Nacionalinę medijų edukacijos programą rodo, kaip skirtingos institucijos ir skirtingos iniciatyvos, suradus efektyvų skirtingų veikėjų bendradarbiavimo modelį (Kurk Lietuvai, 2020b), prisideda keliant visos visuomenės medijų raštingumą.

7.3. Norima, kad Lietuvos universitetai būtų konkurencingi pasauliniu mastu ir atviri

Norima, kad universitetai būtų orientuoti į idėjų generavimą ir sprendimų paiešką, kad bent trečdalis studentų būtų gabūs studentai iš užsienio, kad nuolatinių studijų studentams nereikėtų dirbti.

Būtina koreguoti universitetų ir kolegijų studijų finansavimo modelį, kad jis atitiktų personalizuotų studijų, peržengiančių atskirų griežtai atskirtų disciplinų ir nustatytų programų ribas, poreikį, taip pat atlieptų ir plačius MVG poreikius.

Reikia pertvarkyti universitetų tinklą, kad liktų keli universitetai. Ligšiolinė universitetų jungimosi praktika sako, kad (jei neketinama keisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos siaurinant aukštųjų mokyklų autonomiją) tai siūlytina daryti numatant specialias gerai finansuojamas ilgametes programas susijungusiems universitetams. Lėšos skiriamos moksliniams tyrimams, taip pat studijų programoms ir studijų infrastruktūrai pertvarkyti, dėstytojų iš užsienio garantams ir užsienio studentų stipendijoms.

Siekiant kokybiško aukštojo mokslo, atsižvelgiant į labai menką vieno studento finansavimą, reikėtų apsispręsti dėl vieno iš dviejų kelių: ryškiai didinti finansavimą studijoms ar mažinti valstybės finansuojamų studentų skaičių.

Nacionaliniu mastu reikia stipriai didinti stipendijų (bakalauro, magistro, doktorantūros), padengiančių studijų kainą gabiems studentams iš ne ES šalių, skaičių.

Siekiant universitetų tarptautiškumo reikia inicijuoti specialią efektyvią programą skiriant specialią lėšų dėstytojų užsienio kalbos mokėjimo kompetencijoms gerinti.

7.4. Elgsenos keitimas siekiant norimo pokyčio

Siekiant norimo scenarijaus nėra pagrindo tikėtis, kad patvirtinus kokią nors strategiją (kad ir „Lietuva 2050“) politinės partijos imsis ją įgyvendinti pagrindines nuostatas įsirašydamos į savo rinkimų programas, o vėliau – ir į Vyriausybės programas. To nepatvirtina ligšiolinė praktika. Esama nusivylimo ir „sisteminių“ reformų rezultatais. Siūlytinas kitas kelias – aptikti Lietuvoje esančių ar buvusių gerųjų praktikų užuomazgas, jas populiarinti, plėsti jų reiškimosi lauką ar inicijuoti naujus eksperimentus, kad ir remiantis kitų šalių praktikomis. Paminėtina „*Experimental Finland*“ iniciatyva ir platforma, skatinanti kurti naujoves ir eksperimentuoti įvairiuose sektoriuose ir sprendžiant įvairaus lygio problemas (žr. Kurk Lietuvai, 2019, p. 25-27; Young, 2019). Švietime siūlomi eksperimentai sprendžiant tokias problemas, kaip aukštos kokybės švietimo prieinamumas anapus tradicinės mokyklos (Kaukiainen, 2019).

Ten, kur tokių praktikų nėra, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija turėtų eksperimento būdu inicijuoti tokių praktikų atsiradimą bent vienoje mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje, kolegijoje ar universitete. Ministerija turi daug labiau nei iki šiol skatinti mokyklas ir savivaldybes eksperimentuoti ir imtis inovacijų, tam skirdama specialias lėšas, sukurdama švietimo inovacijų skatinimo programą. Tai galima pasiekti ir didinant mokyklų ir mokytojų autonomiją pagal Estijos pavyzdį (Sylvester, 2022).

Norimam scenarijui įgyvendinti reikia nemažai papildomų lėšų. Daugiausiai jų reikėtų, jei būtų siekiama įgyvendinti ambicingus MVG tikslus, nuolat atnaujinti infrastruktūrą mokyklose ir aukštosiose mokyklose. Tačiau tam tikrą rezultatą galima pasiekti ir su menkesnėmis lėšomis, jas skiriant skaudžiausioms švietimo problemoms: ikimokyklinio ugdymo prieinamumui socialinės rizikos šeimoms, silpniausioms mokykloms, taikomosios edukologijos tyrimams plėsti ir juo sieti su praktika, universitetų tarptautiškumui skatinti, nemotyvuotoms mokyti socialinės rizikos grupėms. Rezultatą galima pasiekti ir su mažesnėmis lėšomis, jei dėmesys problemoms spręsti būtų skiriamas nuolat ir nenutrūkstamai. Siekiant norimo scenarijaus siūlytina keisti už švietimą ar aukštąjį mokslą atsakingų institucijų elgseną. Turi būti bendrai ir politiniu lygiu konstatuota, kad švietimo ir aukštojo mokslo sistema pagal esamą finansavimą teikia neblogą rezultatą. Tad nuo finansinių ar kitų bausmių taikymo silpniausiems taktikos reikėtų pereiti prie finansinių paskatų ir konsultacijų taktikos.

Norimas pokytis priklauso nuo atsakingos ir sėkmingos visų ekosistemos dalyvių veiklos ir bendradarbiavimo: ŠMSM ir savivaldybių, skirtingų ministerijų, vidurinio ugdymo ir pirminio profesinio mokymo mokyklų, socialinių partnerių, verslo, nevyriausybinų organizacijų, universitetų, kolegijų ir kitų dalyvių. Reikėtų keisti švietimo ekosistemą liečiančius įstatymus taip, kad būtų perskirstytos atsakomybės ir atskaitomybės tarp skirtingų ekosistemos veikėjų.

Net ir nekeičiant teisinės bazės, Vyriausybė, ŠMSM turi atrasti ir įvertinti gerąsias bendradarbiavimo praktikas ir skatinti plėsti jų reikšimosi lauką. Deleguota atsakomybė priimti sprendimus ir dalyvauti švietimo procesuose turi būti derinama su atskaitomybe, kuri ne užkerta kelią bendradarbiavimui, o jį skatina.

8. Išvados ir rekomendacijos

Šioje lentelėje, remiantis ankstesniame skyriuje aptartomis ekosistemos transformacijų kryptimis ir poreikiais, pateikiamos konkrečios rekomendacijos sprendimų priėmėjams iki 2050 m. dėl reikiamų pokyčių švietimo, ugdymo ir įgūdžių srityje.

PASIŪLYMAI DĖL ŠVIETIMO, UGDYMO IR ĮGŪDŽIŲ SRITIES REKOMENDACIJŲ ĮGYVENDINIMO

Eil. Nr.	Rekomendacija	Pasiūlymai rekomencijai įgyvendinti	Rekomendaciją įgyvendinanti institucija	Įgyvendinimo terminas	Laukiamas rezultatas
1.	Pokyčiai ugdant vaikus, personalizuojant mokymąsi, mokant ieškoti tiesos ir ją pažinti, ugdant atsakingą, drąsų ir atsparų žmogų, kuris gebėtų imtis atsakomybės už save ir bendruomenę.	Naikinti perskyras tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo, pirminio profesinio mokymo ir vidurinio ugdymo.	ŠMSM, savivaldybės, paskiros mokyklos (bendrojo ugdymo ir profesinės)	2023–2030 m. eksperimentinės bandomosios iniciatyvos; 2030–2050 m. pasiteisinusių praktikų diegimas	Koordinuojant ir įgyvendinant priemones, vaikų švietimo sistema iš esmės atsinaujintų. Būtų sukurtas pagrindas ir paskatos jai nuolat atsinaujinti reaguojant į naujus iššūkius ir naujas galimybes.
		Pritaikyti informacines sistemas blokų grandinės technologijoms, kurios sukurtų sąlygas mokiniams susidaryti personalizuotą mokymosi planą.	ŠMSM drauge su partneriais iš verslo	Nuo 2023 m.	
		Pertvarkyti mokymąsi mokykloje, kad jis remtųsi personalizuotu mokymu.	ŠMSM drauge su savivaldybėmis, mokyklomis, tyrėjais, partneriais	2023–2035 m. pasirengimas, bandomieji projektai 2035–2050 m. platus pasiteisinusių praktikų diegimas	
		Personalizuojant mokymą, švietimo bendruomenėje sutarti dėl būtino žinių kanono branduolio, kurio pagrindu formuojama bendra Lietuvos piliečių tapatybė, siūlytina – kalbos, istorijos ir literatūros disciplinų pagrindu.	ŠMSM drauge su humanitarinių ir socialinių mokslų mokslininkais, mokytojais	2023–2035 m. tarimasis, išbandymas 2035–2050 m. diegimas	
		Mokytojų rengimo programose iš pagrindų atnaujinti didaktikos mokymą, kartu	ŠMSM drauge su mokytojus rengiančiais universitetais	2023–2035 m.	

Eil. Nr.	Rekomendacija	Pasiūlymai rekomencijai įgyvendinti	Rekomenciją įgyvendinanti institucija	Įgyvendinimo terminas	Laukiamas rezultatas
		kviečiantis dėstytojus iš užsienio.			
		Inicijuoti valstybės finansuojamą programą, finansuojančią taikomosios edukologijos tyrėjų (ugdymo dizainerių), veiklą. Sukurti mechanizmą jų veiklos rezultatus perduoti per mokytojų kvalifikacijos tobulinimą.	ŠMSM drauge su LMT, mokytojus rengiančiais universitetais	2023–2035 m.	
		Diegti atvirkštinio mokymosi principus į mokyklas.	ŠMSM, savivaldybės, tyrėjai, mokyklos	2023–2035 m. pasirengimas, bandomieji projektai 2035–2050 m. praktikų diegimas	
		Inicijuoti nuolat veikiančią programą, skirtą savivaldybėms ar mokykloms, skatinančią diegti inovacijas švietime ir eksperimentuoti.	ŠMSM	2023 m.	
		Visas mokyklas (įskaitant profesines) aprūpinti laboratorijomis, pagal poreikį ir galimybes diegti socialinius robotus, kitas naujoves, pertvarkyti mokyklų erdves, užtikrinti, kad kiekvienas mokinys turėtų kompiuterį.	Vyriausybė, ŠMSM	Nuolat	
		Skirti didelį papildomo finansavimo ir konsultacijų prasčiausius rezultatus pasiekiančioms bendrojo ugdymo mokykloms ir gimnazijoms.	ŠMSM	2023–2040 m.	
		Pertvarkyti teisinę bazę, suteikiant savivaldybėms daugiau įgaliojimų inicijuoti MVG, švietimo programas ir numatant	Seimas, Vyriausybė	2023–2026 m.	

Eil. Nr.	Rekomendacija	Pasiūlymai rekomencijai įgyvendinti	Rekomenciją įgyvendinanti institucija	Įgyvendinimo terminas	Laukiamas rezultatas
		realią atsakomybę už švietimo ir MVG, profesinio mokymo rezultatus.			
		Didinti finansavimą švietimui iki 6 proc. nuo BVP.	Vyriausybė, Seimas	2035 m. 5,5 proc. nuo BVP. 2050 m. – 6 proc. nuo BVP.	
2.	Kurti sąlygas ir paskatas, kad MVG taptų kiekvieno suaugusio žmogaus kasdienybės dalimi.	Kiekvienam Lietuvos piliečiui per metus skirti tam tikrą kiekį valstybės finansuojamų individualių MVG kreditų.	Vyriausybė, Seimas, ŠMSM	2024–2035 m. palaipsniui didinti drauge diegiant naujas praktikas	Derinant priemones (finansavimą, sistemos valdymo pertvarkymą, įdiegiant naujas informacines technologijas) MVG taptų kiekvieno žmogaus gyvenimo dalimi, tęstine veikla.
		Pertvarkyti informacines sistemas pritaikant bloką grandinės technologijas vystant sertifikatų išdalavimo ir kvalifikacijų pripažinimo sistemą, mokymosi modulių registravimo ir patvirtinimo informacinę sistemą.	Vyriausybė, ŠMSM, SADM, EIM	2023–2026 m., nuolat tobulinant	
		Įgyvendinti atviros profesinės mokyklos ir atviros aukštosios mokyklos koncepciją pertvarkant ar specialiai pritaikant mokymo ir studijų programas, kad jos atitiktų personalizuoto mokymosi ir studijų ir MVG poreikius.	ŠMSM, savivaldybės, profesinės mokyklos, kolegijos, universitetai	2023–2035 m. pasirengimas, bandomieji projektai 2035–2050 m. paskatos praktikas plačiai taikyti	
		Sukurti paskatas verslui, kad darbdaviai būtų suinteresuoti investuoti į darbuotojų mokymą.	Vyriausybė, ŠMSM, EIM	2023–2026 m.	
		Keisti MVG valdymo, finansavimo ir stebėsenos modelį, kad MVG paslaugos būtų horizontaliai koordinuojamos, o atsakomybė už rezultatus aiškiai apibrėžta.	Seimas, Vyriausybė	2023–2026 m.	

Eil. Nr.	Rekomendacija	Pasiūlymai rekomacijai įgyvendinti	Rekomendaciją įgyvendinanti institucija	Įgyvendinimo terminas	Laukiamas rezultatas
3.	Kurti sąlygas didinant Lietuvos universitetų konkurencingumą tarptautiniu mastu, siekiant, kad jie rengtų aukščiausio lygio specialistus.	Skatinti universitetus jungtis, susijungusiems skiriant didelį papildomą biudžetinį finansavimą, nukreiptą į studijų kokybę ir tarptautiškumą (dėstytojų ir mokslininkų garantams, stipendijoms, programoms ir pan.)	Seimas, Vyriausybė	2023–2035 m.	Lietuvoje liktų mažiau universitetų, jie būtų geriau finansuojami, turėtų tarptautinį pripažinimą, juose mokytųsi bent trečdalis užsienio studentų
		Priimti sprendimus, kurie didintų finansavimą vienam studentui.	Seimas, Vyriausybė, ŠMSM	2023–2026 m.	
		Finansuoti daug didesnio studentų iš ne ES šalių skaičiaus studijų stipendijas (įskaitant ir doktorantūros studijas).	Vyriausybė, ŠMSM	2023–2035 m.	
		Sukurti ir vykdyti specialią programą dėstytojų užsienio kalbos įgūdžiams gerinti.	ŠMSM, universitetai, kolegijos	2023–2040 m.	
4.	Kurti švietimo ekosistemos pokyčio sąlygas	Inicijuoti švietimo inovacijų programą „Eksperimentuojanti Lietuva“, kuri būtų platforma siūlyti įvairius sprendimus kuo geresniems švietimo rezultatams pasiekti ir juos finansuoti.	Vyriausybė, ŠMSM	2023–2050 m.	Neliktų institucinių ir kitų trukdžių švietimo ekosistemos veikėjams bendradarbiauti ir įgyvendinti horizontalų atsakomybių už rezultatus modelį, susidarytų sąlygos pasiteisinusio mis praktikomis grįstam pokyčiui
		Keisti ŠJ, PMJ, NSŠJ, MSJ, kad nebūtų trukdžių bendradarbiauti įvairiems švietimo lauko veikėjams siekiant bendro rezultato, decentralizuotų švietimo politikos įgyvendinimą, perskirstant atsakomybes ir atskaitomybes.	Seimas, Vyriausybė, ŠMSM, EIM, SADM	2023-2026 m.	

Literatūros šaltinių sąrašas

Abeysekera, L. & Dawson, P. (2014). Motivation and cognitive load in the flipped classroom: definition, rationale and a call for research. *Higher Education Research & Development*, 34, 1–14.
DOI:10.1080/07294360.2014.934336.

Al Ali, N. & van der Walt., E. (2018). Blockchain island dream is ‘calculated risk’ says Malta leader. *Bloomberg*.
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-10/blockchain-island-dream-is-calculated-risk-says-malta-leader>

Bostrom, A-K. (2017). Lifelong learning in policy and practice: The case of Sweden. *Australian Journal of Adult Learning Volume 57*(3), 334-350.

Chase, C. C., Chin, D. B., Opezzo, M. A., & Schwartz. D., L. (2009). Teachable agents and the protégé effect: increasing the effort towards learning. *Journal of Science Education and Technology 18*, 334-352.

Clark, R. M., Kaw, A. K., & Braga Gomes, R. (2022). Adaptive learning: Helpful to the flipped classroom in the online environment of COVID? *Computer Applications in Engineering Education*, 30, 517–531.
<https://doi.org/10.1002/cae.22470>

Cocks, P. (2017). Malta first to launch education blockchain certification. *Malta Today*.
https://www.maltatoday.com.mt/news/national/80704/government_launches_first_blockchain_initiative_in_education

Ericson, T. (2006). Trends in the pattern of lifelong learning in Sweden: towards a decentralized economy. *Göteborg University, Department of Economics. Working Papers in Economics 188*.

ESTEP & Visionary Analytics (2018). 2014–2020 m. ES fondų, skirtų integruotai teritorinei plėtrai, įgyvendinimo pažangos vertinimas

ESTEP & Visionary Analytics (2019). 2014–2020 m. Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos tarpinis vertinimas. Veiksmų programos pažangos vertinimo galutinė ataskaita.

European Commission (2020a). Education and Training Monitor – Volume II. Lithuania.

European Commission (2020b). Eurograduate pilot survey, design and implementation of a pilot European graduate survey. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/51f88c2e-a671-11ea-bb7a-01aa75ed71a1/language-en>

Henderson, D., Jackson, D., Kaiser, D., Kothari, P.S., & Sarma, S. (2022). Ideas for designing: An affordable new educational institution. *A project of the Abdul Latif Jameel World Education Lab, MIT*.
https://www.projectnei.com/files/ugd/d859ad_34231b04e5624002b4d63140f3feb26b.pdf

Hilton, S., Bade, S., & Bade, J. (2015). *More human. Designing a world where people come first*. WH Allen.

Hood, D., Lemaignan, S., & Dillenbourg, P. (2015). When children teach a robot to write. *Proceedings of the Tenth Annual ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction*.
<http://dx.doi.org/10.1145/2696454.2696479>.

Kapur, M., Hattie J., Grossman I. & Sinha T. (2022). Fail, flip, fix, and feed – Rethinking flipped learning: A review of meta-analyses and a subsequent meta-analysis. *Frontiers in Education*, 7. DOI=10.3389/educ.2022.956416.

Kaukiainen, A. (2019). Nobel School: open school for increasing accessibility of education.
<https://www.kokeilunpaikka.fi/en/kokeilu/nobel-school-open-school-for-increasing-accessibility-of-education>

- Kilijonienė, R. (2022). Bendrojo ugdymo ir profesinių mokyklų bendradarbiavimas – naudingos galimybės mokiniams. 2022 m. gegužė. (Skaidrės). *Skuodo rajono savivaldybės administracijos Švietimo ir sporto skyriaus vedėja*.
- Kurk Lietuvai (2019). Užsienio praktikų analizė. Viešosios politikos laboratorijos elgesio mokslų komandos. <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2019/03/U%C5%BEsienio-praktik%C5%B3-analiz%C4%97-2019.pdf>
- Kurk Lietuvai (2020). STEAM ugdymas užsienyje: ko apie STEAM iniciatyvas ir bendradarbiavimą moko kitų šalių praktika? <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2020/03/STEAM-u%C5%BEsienio-praktik%C5%B3-analiz%C4%97.pdf>
- Kurk Lietuvai (2020a). Medijų ir informacinis raštingumas Lietuvoje. Esamos situacijos analizė. <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2020/05/MIR-esamos-situacijos-analize.pdf>
- Kurk Lietuvai (2020b). Medijų edukacija: užsienio gerosios praktikos. <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2020/08/MIR-uzsienio-geruju-praktiku-analize.pdf>
- Kurk Lietuvai (2020c). Pameistrystės sėkmės receptas. Ko dar trūksta Lietuvai?
- Lo, C. K. & Hew, K. F. (2017). A critical review of flipped classroom challenges in K-12 education: possible solutions and recommendations for future research. *RPTTEL*, 12(4). <https://doi.org/10.1186/s41039-016-0044-2>
- LRs (1991). Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. 1991-06-25. Aktuali versija nuo 2022-09-01 iki 2022-11-30.
- LRs (1992). Lietuvos Respublikos Konstitucija. <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.
- LRs (1997). Lietuvos Respublikos Profesinio mokymo įstatymas. 1997-10-14. Aktuali versija nuo 2022-06-01 iki 2022-12-31.
- LRs (1998). Lietuvos Respublikos Neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir tęstinio mokymosi įstatymas. 1998-06-30. Aktuali versija nuo 2021-01-01.
- LRs (2009). Lietuvos Respublikos Mokslo ir studijų įstatymas. 2009-04-30. Aktuali versija 2022-09-01 iki 2022-11-30.
- LRs (2012). Nutarimas „Dėl valstybės pažangos strategijos „Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ patvirtinimo“. 2012-05-15. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.425517>
- LRs (2013). Nutarimas „Dėl valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos patvirtinimo“. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463390>
- LRs (2020). Nutarimas „Dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. 2020-12-11. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>
- LRV (2016). Nutarimas „Dėl neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir tęstinio mokymosi 2016–2023 metų plėtros programos patvirtinimo“. https://sctelsiai.lt/dokumentai/S/pletros_16_23.pdf
- LRV (2021). Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. birželio 29 d. nutarimo nr. 768 „Dėl mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“, 2021-12-22.
- LRV kanceliarija (2019). Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“: Rodiklių įgyvendinimo apžvalga. https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/4_%20LT2030%20rodikliu%20apzvalga_2019-01-14.pdf
- Masiliūnienė R. (2019). Kad mokinys pamokoje nenuobodžiautų. *Švietimo naujienos*. <https://www.svietimonaujienos.lt/kad-mokinys-pamokoje-nenuobodziautu/>
- Nedelkoska L., & Quintini, G. (2018). Automation, skills use and training. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. <http://dx.doi.org/10.1787/2e2f4eea-en>

- NŠA (2019). Valstybinės švietimo 2013–2022 metų strategijos įgyvendinimo pusiaukelė. Medžiaga diskusijoms. *Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras*. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2021/10/Valstybinės-svietimo-strategijos-igy-vendinimo-pusiaukele_internetinis.pdf
- NŠA (2019). Projektas „Kokybės krepšelis“. <https://www.nsa.smm.lt/projektai/ugdymo-projektai/projektas-kokybes-krepseelis/>
- NŠA (2020). Lietuvos miestų ir kaimų mokinių pasiekimai: skirtumai, jų priežastys, galimi įveikos būdai. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/12/Miesto-ir-kaimo-mokiniu-pasiekimai.pdf>
- NŠA (2021). Ikimokyklinio ugdymo plėtros galimybės Lietuvos savivaldybėse. https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2021/04/ikimokyklinio-ugdymo-pletros-galimybes_-taisyta-variantas.pdf
- NŠA (2022). Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2022. Įtraukusis ugdymas. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2022/08/Svietimas-Lietuvoje-2022-web.pdf>
- OECD (2021). Education at a glance 2021: OECD Indicators. Country report: Lithuania. <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>
- OECD (2021b). Digital education outlook 2021. Pushing the frontiers with artificial intelligence, blockchain and robots <https://doi.org/10.1787/7fbff45-en>
- OECD (2021c). OECD skills strategy Lithuania: assessment and recommendations. *OECD skills studies, OECD publishing, Paris*. <https://doi.org/10.1787/14deb088-en>.
- OECD (2022). Building the future of education. <https://www.oecd.org/education/future-of-education-brochure.pdf>
- OECD (2022). Teaching hours (indicator). doi: 10.1787/af23ce9b-en
- OSIS (2021). Media Literacy Index 2021. <https://osis.bg/?p=3750&lang=en>
- Parlamentinės politinės partijos (2021). Parlamentinių politinių partijų Susitarimas dėl Lietuvos švietimo politikos (2021–2030). <https://lr.lt/uploads/main/documents/files/Susitarimas%20d%C4%97l%20Lietuvos%20%C5%A1vietimo%20politikos.pdf>
- PWC & ESTEP (2019). Lietuvos ūkio sektorių finansavimas po 2020 m. vertinimas: Švietimas. Galutinės vertinimo ataskaitos 7 priedas.
- Sansone, K. (2019). Malta is first country to put education certificates on blockchain. *Malta Today*. https://www.maltatoday.com.mt/news/national/93148/malta_is_first_country_to_put_education_certificates_on_blockchain#.XG67xpNKg0o
- Singh, S., & Arya, A. (2020). A hybrid flipped-classroom approach for online teaching of biochemistry in developing countries during Covid-19 crisis. *Biochemistry and Molecular Biology Education*, 48, 502–503. <https://doi.org/10.1002/bmb.21418>
- Sitra (2019). Towards lifelong learning. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2019/09/towards-lifelong-learning.pdf>
- Sitra (2021). Lifelong learning governance in the Nordic countries: a comparison. <https://www.sitra.fi/en/publications/lifelong-learning-governance-in-the-nordic-countries-a-comparison/>
- Sixtin, E. (2017). Malta introduces first blockcerts pilot in Europe. *BTCManager*. <https://btcmanager.com/malta-introduces-first-blockcerts-pilot-in-europe/>

Skuodo rajono savivaldybė (2020 vasario 20). Pranešimas. <https://skuodas.lt/svietimo-mokslo-ir-sporto-ministerijoje-prasyta-aiskiu-atsakymu-kaip-praktiskai-veiktu-bendrojo-ugdymo-ir-profesinio-mokymo-konsolidavimo-modelis/>

ŠMSM & EIM (2018). Įsakymas „Dėl sektorinių profesinių komitetų uždavinių, funkcijų, komitetų sudarymo ir finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, 2018-06-28. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/420ac9b07e8a11e8ae2bfd1913d66d57>

ŠMSM (2015). Įsakymas „Dėl geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“, 2015-12-21. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/46675970a82611e59010bea026bdb259?jfwid=32wf90sn>

ŠMSM (2021 gruodžio 22a). Metų pabaigoje – dešimtmečius atidėlioti švietimo sistemos pokyčiai, keisiantys vaikų ateitį. <https://smsm.lrv.lt/lt/naujienos/metu-pabaigoje-desimtmečius-atidelioti-svietimo-sistemos-pokyčiai-keisiantys-vaiku-ateiti>

ŠMSM (2021 gruodžio 22b). Ugdymo kokybė: mokyklų tinklo stiprinimo kryptys. (Skaidrės). <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/Mokykl%C5%B3%20tinklo%20stiprinimas%202021%2012%2022.pptx>

STRATA (2021c). Profesinis mokymas Lietuvoje 2021. Vyriausybės strateginės analizės centras

STRATA (2022a). Lietuva 2050. Pirminė megatendencijų analizė. [Vyriausybės strateginės analizės centras](#)

STRATA (2022b). Lietuva 2050: valstybės ateities scenarijai. [Vyriausybės strateginės analizės centras](#)

Sylvester, R. (2022). How Estonia does it: lessons from Europe’s best school system. *The Times*. <https://www.thetimes.co.uk/article/times-education-commission-how-estonia-does-it-lessons-from-europe-s-best-school-system-qm7xt7n9s>

Tanaka, F., & Kimura, T. (2009). The use of robots in early education: a scenario based on ethical consideration. *18th IEEE International Symposium on Robot and Human Interactive Communication*, 558-560.

Tanaka, F., & Matsuzoe, S. (2012). Children teach a care-receiving robot to promote their learning: field experiments in a classroom for vocabulary learning. *Journal of Human-Robot Interaction*, 78-95. <http://dx.doi.org/10.5898/jhri.1.1.tanaka>.

Valstybės kontrolė (2020). Ar pokyčiai švietime lemia geresnius mokinių pasiekimus? Valstybinio audito ataskaita.

Valstybės kontrolė (2021). Valstybinio audito ataskaita: ar užtikrinama studijų kokybė aukštosiose mokyklose.

Vogt, P. et al. (2019), Second language tutoring using social robots: a large-scale study. *14th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction (HRI)*, 497-505. doi: 10.1109/HRI.2019.8673077.

Young, C. (2019). Experimental Finland. OECD Observer. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/336216c4-en/index.html?itemId=/content/paper/336216c4-en>

Zhao, Y. (2020). Two decades of havoc: A synthesis of criticism against PISA. *J Educ Change* 21, 245–266. <https://doi.org/10.1007/s10833-019-09367-x>

Priedai

1. Priedas. Tematinių ekspertinių diskusijų ir apklausų dalyvių sąrašas

Asociacija „Investors' Forum“

Ateities visuomenės institutas, Nacionalinė kūrybinių kultūrinių industrijų asociacija

Atlanto Tarybos Skaitmeninių Tyrimų Laboratorija

Fizinių ir technologijos mokslų centras

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Global Lithuania Leaders

Kauno Technologijos Universitetas

Klaipėdos universitetas

Lietuvos inovacijų centras

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija

Lietuvos socialinių mokslų centras

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas

Mykolo Romerio universitetas

Nacionalinė kūrybinių ir kultūrinių industrijų asociacija

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija

Vilniaus dailės akademija

Vilniaus universitetas

2. Priedas. Ekosistemos poreikiai žvelgiant į norimą ateitį: ekspertų nuomonės

Apie bendrą švietimo sistemos pokytį. Ekspertai kalbėjo ir apie platesnius pokyčius. Siekiant sukurti aplinką, kurioje gali kurtis pasauliniu mastu atpažįstamos technologijos ir inovacijos, yra svarbūs mentaliteto pokyčiai. Turėtų būti labiau pasitikima savimi, keliamos aukštesnės ambicijos ir turima drąsos imtis jas įgyvendinti. Ekspertai, svarstydami bendrai apie švietimą ir kultūrą, nurodė, kad reikalinga visuomenės ir politinių institucijų požiūrio į šią sritį pažanga. Švietimo ir kultūros sričiai skiriamas nepakankamas finansavimas. Šios sritys neretai laikomos antrarūšėmis ir viešojoje erdvėje yra dirbtinai kuriama priešprieša tarp kultūros srities bei tikslųjų mokslų. Esą būtina gerinti sąlygas pirminei grandžiai, kuri kuria švietimą bei kultūrą (kultūros įstaigų darbuotojams, dėstytojams), investuoti į švietimo bei kultūros resursus (prieigos prie duomenų bazių įsigijimą, bibliotekas, kultūros įstaigas, dienos centrus).

Ekspertai nurodė, kad artimiausiu metu kritiškai svarbu spręsti švietimo ir mokslo, pasitikėjimo, įrodymais ir sutarimu grįsto veikimo iššūkius. Esąs būtinas švietimo ir mokslo ilgalaikis finansavimas konsoliduojant išteklius, reorganizuojant tinklą, koncentruojant pastangas šalies ūkiui ir tarptautiniam konkurencingumui didinti reikalingose srityse. Reikia koreguoti finansavimo skyrimo tvarką ir institucijų vertinimą (pvz. pagal dabar galiojančias praktikas, orientuotas į kiekybinius rodiklius (besimokančiųjų skaičius, publikacijų skaičius ir pan.).

Apie kokybiško švietimo prieinamumą. Ekspertai kalbėjo ir apie socialinį prieinamumą: socioekonominės nelygybės ir galimybių įgyti kokybišką išsilavinimą problemą reikėtų spręsti žvelgiant iš prieigos, o ne rezultatų perspektyvos. Minėta, kad pirmaujantys pasaulio universitetai vadovaujasi socialinio „lifto“ idėja – socialiai pažeidžiamoms grupėms turėtų būti sudaroma galimybė siekti aukštojo mokslo, jiems turėtų būti teikiamos akademinės paslaugos, leidžiančios pasiekti gerus studijų rezultatus ir sėkmę darbo rinkoje po studijų baigimo.

Apie mokymosi metodus. Ekspertų nuomone, tiek besimokantysis, tiek mokytojas turėtų būti kūrėjais, kurie yra įtraukti ir aktyviai kuria mokymosi aplinką. Besimokantieji turėtų būti skatinami eksperimentuoti, išbandyti naujus dalykus ir nebijoti klaidos. Ekspertai minėjo, kad ugdymo turinys turėtų būti atsakingai keičiamas ir neapriojamas bendrosiomis normatyvinėmis programomis bei žiniomis. Buvo pabrėžta, kad ugdymo turinyje ir mokymosi procese turėtų būti išlaikoma harmonija tarp mokslo, technologijų ir kultūros.

Apie asmenybės mokykloje ugdymą. Ekspertų nuomone, vienu iš svarbiausių švietimo siekinių iki 2050 m. turi būti mokyklos transformacija į aplinką, kurioje žmogus pasiekia brandą – gali pažinti save, atpažinti savo savybių ir gebėjimų stiprybes, atrasti savo kelią ir tapti visaverte, naudinga visuomenės dalimi. Minėta, kad svarbu ugdyti vaikų pasitikėjimą savimi, o tai gali būti daroma pastebint individualius jų gebėjimus, stipriąsias savybes, unikalumą ir siekiant juos dar labiau atskleisti, o ne slopinti ir unifikuoti.

Ekspertai pabrėžė, kad į vaiko ugdymą mokyklose turėtų būti žvelgiama holistiškai – asmenybė neturėtų būti „nukūninta“ – svarbu tiek akademinis ugdymas, tiek vaikų fizinė ir psichologinė gerovė. Vaikai turi aibę įvairių interesų, kurie nebūtinai yra akademiniai, ir mokykloje turėtų būti sudaroma erdvė juos gilinti, dalintis jais su mokyklos bendruomene. Visu ugdymo laikotarpiu besimokančiuosius turėtų lydėti ir kultūros pažinimas, tačiau tai neturėtų būti daroma papildomų pamokų ar pan. pavidalu, o ieškant naujų kultūros integravimo formų (kaip pozityvus, tačiau nepakankamas pavyzdys paminėtas Kultūros pasas). Kalbėta, kad turėtų būti siekiama iš IQ (angl. *Intelligence quotient*) pereiti į WQ (angl. *World quotient*) – gebėjimą suprasti pasaulį ir įvairių kultūrų, įsitikinimų žmones. WQ apima tokias savybes kaip atvirumas, empatija, gebėjimas prisitaikyti, kultūrinis lankstumas.

Apie ateities mokytoją. Ekspertų nuomone, talentingiausi žmonės turėtų būti skatinami pasirinkti mokytojų ir dėstytojų profesijas, kadangi tik tada galima tikėtis, kad jie išugdys savo lygio specialistus. Ekspertai kalbėjo, jog turėtų būti siekiama, kad šalies mokyklose mokantys mokytojai patys taptų kūrėjais, o ne nustatytų standartų vykdytojais, nes tik taip galima tikėtis užauginti naują kūrėjų kartą. Toks mokytojo vaidmuo svarbus, nes sparčios permainos neleidžia sudaryti universalių standartų ir kompetencijų švietimo ir kitose srityse. Be to, susitarimas dėl standartų turinio bei jų parengimas užtrunka laiką, per kurį dinamiškoje aplinkoje įvyksta daug pokyčių, kuriuos reikia atliepti, ir iššūkių, į kuriuos reikia reaguoti nedelsiant. Kalbėta, kad turi būti įgyvendinamos priemonės, nukreiptos į pedagogo profesijos prestižo didinimą. Šios priemonės galėtų apimti apmokamą mokymo pertrauką (angl. *sabbatical*), kai kas pasirinktą laikotarpį mokytojas galėtų metus atostogauti ir (ar) kelti

kompetencijas, didesnę darbo laiko dalį, skirtą kompetencijoms kelti, taip pat finansinio atlygio pedagogams didinimą.

Apie MVG. Ekspertų nuomone, reikia didinti vyresniosios kartos įsitraukimą į švietimą, nes technologinė pažanga didina jų atskirtį ir mažina integraciją į šiuolaikinę visuomenę.

Apie universitetų tarptautiškumą ir pokyčius. Ekspertų nuomone, svarbu, jog aukštojo mokslo sistemoje būtų užtikrinamas tarpdiscipliniškumas ir studijų personalizavimas – akcentuota, kad sprendžiant kompleksinius ateities iššūkius bus svarbios skirtingų disciplinų žinios. Kalbėdami apie personalizavimą, ekspertai atkreipė dėmesį į mikrokreditų įrankį, leidžiantį studentams kurti savo *portfolio*, atliepti rinkos poreikius. Jie akcentavo ir išorinį aukštojo mokslo sistemos atvirumą. Svarstyta, kad sistema aukštosiose mokyklose turėtų keistis taip, kad studentai galėtų rinktis ne tik modulius iš skirtingų fakultetų toje pačioje aukštojoje mokykloje, tačiau ir iš skirtingų aukštųjų mokyklų.

Be to, turėtų būti sudaromos galimybės lanksčiau grįžti į aukštąjį mokslą (pvz. įgyti antrą aukštąjį išsilavinimą ar studijuoti kelis modulius per metus, norintiems persikvalifikuoti ar pan.). Ekspertai kalbėjo apie aukštąjį mokslą kaip išgyvenantį laikotarpį, kai ypač sumažėjo studentų skaičius, pastebimas protų nutekėjimas. Kadangi finansavimas esąs siejamas su studentų skaičiumi, universitetams darosi svarbu pritraukti užsienio studentus, kurie gali mokėti už studijas. Dalis universitetų jungiasi, ieško savo ryškesnio profilio ir konkuruoja studijų kokybės srityje. Ir toliau išlieka svarbūs universitetų išoriniai vertinimai, reitingavimas ir kiti konkurencingumą skatinantys veiksniai. Iš kitos pusės, mokslininko profesija nesanti patraukli, todėl ir toliau išlieka svarbi žmogiškųjų išteklių problema. Daug kvalifikuotų mokslininkų po stažuotčių užsienyje negrįžta dirbti į savo universitetus. Nekonkurencingi atlyginimai nesudaro prielaidų pritraukti mokslininkų ir dėstytojų iš užsienio šalių.

Ekspertai pateikė ir nuomonių, kad šeimos turėtų būti ruošiamos vaikų ugdymui. Platesnėje visuomenėje reikalinga nuostata, jog vaikas yra svarbus visiems, t. y. ne vien savo šeimai ar institucijoms, bet kaip būsimas visuomenės ateities kūrėjas. Ekspertai kritiškai vertino šalies švietimo sistemoje įtvirtintą profiliavimo modelį ir griežtą disciplinų atskyrimą, kadangi kompleksiniams ateities iššūkiams spręsti bus reikalinga įvairių sričių darna, sąsajos, sutelktinis intelektas. Didesnis tarpdiscipliniškumas ir diskusija tarp skirtingų sričių bei griežto profiliavimo atsisakymas galėtų būti viena iš priemonių siekiant mažinti visuomenės pasiskirstymą į *burbulus*.



Kuriame pamatus pagrįstiems ir
įžvalgiems viešosios politikos sprendimams